

ВОРАН ДОМАНОВИЋ

ОТВОРЕНЕ КАРТЕ

ПРИПОВЕТКЕ

НАРОДНА КЊИЖНИЦА
БЕОГРАД

Штампарија »Прогрес«, Београд, Битолска 25

ПРЕДГОВОР

Домановић?! Српски Свифт који је створио **Вођу**, једну од најбољих сатира и алегија у светској књижевности? Зар је Народна Књижница почела да издаје и старе, већ познате писце?

Не, ово није Радоје Домановић; ово је његов син, Зоран Домановић. Генерације се смењују и ево пристиже већ и његов син. Опрљити се на пламену на коме је и отац горео, у земљи без културних традиција то звучи као чудо.

Лепо је носити презиме Домановића на литературном пасошу. Ако је човек словесан, с таквим пасошем се улази лако у уредништва и међу читаоце. Свак вели: Гле, Домановићев син! Хајд' да га штампамо! Хајд' да га прочитамо!

Али, у исто време, тешко је бити син великога оца. Да би се стало под страшно сунце славе, потребно је превазићи га, бацити се камена с рамена далеко преко очеве белеге. После Јована Илића може се бити само Војислав, а никако Жарко; после Три Мускетара треба написати Госпођу с Камелијама; после Алфонса Додеа нека Леон ћути. А синови оних изнад категорија, син Достојевскога, син Толстоја? Слободно му је бити међународном варалицом, гениалним хирургом, милиардером, бољшевичким комесаром, оснивачем религије, дизелдорфским вампиром, али писцем — никако!

Пред таквом је дилемом и Зоран Домановић. Али — обешечај! — мора му се признати да је успешно решава.

Ко у овом његовом спису тражи какву **Страдију**, љуто се вара. И бич ироније, алат свих младих писаца данашњице, којим сам и ја шибао Пегаса, па га шиба и Зоран Домановић; и бич ироније, и стил, и наочари, с којима се

писац нагиње над своје читаоце за време вивисекције; све говори да је Домановић, и поред видиога рускога утицаја сувише сам и свој на путу којег се латио под једром поезије у брзом чамцу од хартије над вртлозима мастила. И, што је тако ретко у наших модерних писаца, занимљив је.

До умирања је досадна наша литература. Толики људи у нас који се баве књижевношћу, најчешће немају оно битно, што писца чини књижевником: нису занимљиви. Јер треба знати, ако свако занимљиво дело није и велико, а оно је свако велико дело занимљиво.

Наш писац занима читаоца до краја. Инвенција му је продирија од огровнога гаса. Вешт да вас и за најмању ситницу заинтересује, ако му треба, Домановић са својим **Отвореним картама** показује да ће једиога дана бити добар играч покера међу најсмелијим књижевним коцкарима.

Он држи немарно и подсмешљиво, али сигурно, у својим рукама најлепше карте талента и духа. Његовој младости је тек двадесет и пет година, али он већ уме да сјајно баца карту.

У тим годинама Наполеон је прелазео Алпе, Пит владао Британијом, а Шели певао **Ласту**. Приповедачи најлаганије сазревају. Достојевски у тим годинама само што није писао глупости, а Виктор Иго је којешта ждрљао.

Причекајте нас. Имајте љубави и саосећања за нас. Ако то нећете, замислите место нашег српског, за вас обичног имена, неко звучно или егзотично страног име, па ћете признати да и ми можемо бити добри писци. Ако не у десет часова и двадесет пет минута пре подне, а оно у један по подне. Причекајте нас. И док не стасамо, док не дођемо до свога пунога израза, имајте љубави и саосећања за нас. Јер равнодушност читалаца је тамница за писца. А слонови и песници не плоде се у кавезу. Њима треба широких прашума, где ће у поноћ, под озвезданим небом, из устрепталих груди будити заспале звери својим криком из дубине живљења. Тама заборава и неразумевање убија полет песников, а под сунцем славе развија се његов геније као цвет.

Пригрлимо Зорана Домановића.

Божидар Ковачевић

Госпођа Зађилов

I.

Господин Некакав води жену испод руке, а другом вуче завежљај велики. Оптерећен са обадве стране, смркло му се од раног јутра. У пролазу кроз станични метеж одгурнуо сам их у страну. Обоје вичу замном, веле да сам невоспитан и остало. Не замерам. Није им лако. Десет минута до поласка воза. Крчим лактовима пут и јурим даље. На носача сам тако налетео и оборио му пртљаг са леђа. Он псује сељачки и на битку је готов ако устреба. „Тако је братац, велим му, извини ако имаш времена.“ Журим. Чудим се како је глуп сав тај свет, што је изишао тако рано на станицу и то баш данас, када ја треба да нађем Олу. И никоме није стало до тога да ли ћу је наћи или не. Нити мисле о томе. И не разумеју да човек мора да буде необзиран и нервозан када има двадесет и две године када је заљубљен и када му обожавана одлази у Словеначку на неколико месеци. Ништа не желим друго до да је видим и стегнем јој руку. Да јој кажем и ако то зна, да је волим много и да тражим да пише што чешће. Гледам по вагонима прве и друге класе. Питам јели то брзи за Љубљану. Потврђују ми. Онда вадим писмо, и ако га на памет знам, да видим можда сам погрешно разумео. Али отпада и то, јер стоји између осталог: „Дођи у среду раније на станицу. Воз полази у 7 ујутру.“

Путујем с мамом и с неком госпођом Зађилов. То је жена једног инжињера, који је татин пословни пријатељ. Упознали смо се недавно. Имаћу пуно да ти кажем. Довиђења. Твоја Ола.“ Тачно, моја Ола. Само што не могу да је нађем. А толика незанимљива лица човек срета и принуђен је да их гледа.

Тражим је безнадежно по вагонима. Најзад видим једну ручицу како маше са прозора. Познајем то мило лице и жури према њој. Коре ме што сам одоцнио и зове ме горе у купе. Ту је и њена мати. Поздрављам је и молим да дозволи Оли да ми пише што чешће. Она обећава, смеје се, добро је расположена. Ту је још нека старија госпођа и оне разговарају. Користим добро расположење и одлазим са Олом у ходник. Имамо много да кажемо, а не говоримо ништа. Увек је то тако. Необично је брзо прошло пет минута. Воз је кренуо. Видим како трче електрични стубови поред нас. Све брже, локомотива се љути. Наилазимо преко моста. У ходнику смо само нас двоје и један чичица, вероватно странац. Он не обраћа пажњу на нас; гледа кроз прозор и свесрдно пуши лулу. Ми говоримо увек једно исто. Како смо сигурни једно у друго. Како се нећемо заборавити, и даље у том смислу. Стојимо крај прозора једно уз друго и шапућемо о којему. Улучим прилику и пољубим је крај ува. На то ми је јаче стегла руку и још се више привила узаме.

Један пискав, непријатан глас тргао нас је. Инстинктивно осетих да је питање било упућено мени.

— Шта ћете ви овде?

Окренем се и видим госпођу педесетих година. Проседа. Коса подсечена. Обрве густе, мало наднесене, лице маркантно. Некада можда је била и лепа. Данас утисак непријатан; црте сувише оштре за жену. Нешто пакосно у очима. То је сигурно та госпођа што путује са Олом и њеном мамом. Чудим се шта је се ја тичем, али ми она не даје времена да размишљам.

— Питам вас шта ћете овде?

— Овде? Кажем и збиља не знам шта да одговорим. Јер шта може да ради човек у вагону друго до да путује. Али овакво неучтиво понашање ове госпође, коју никада нисам видео, прилично ме је револтирало.

— Шта вас то интересује, кажем нервозно, уосталом госпођо путујем, као што видите.

— А тако! пишти она, путујете, а где? Знајте ваше намере. Одмах одлазите одавде. Познајем те фиџириће што родитељима праве неприлике. Ви мислите да се изгубите са том девојком на некој станици. Али то само преко мене мртве.... Она говори, говори... .

— Шта хоћете ви од мене госпођо? Да скачем кроз прозор или да се претворим у трунку прашине, да ме нестане. Не будите смешни, кажем јој и почињем већ да се љутим, као и сви млађи људи кад им се деси каква непријатност пред оном коју воле, — не будите смешни и оставите ме на миру. Окренуо сам јој леђа и погледао Олу, која је уплашена и бледа стајала на истом месту. Њена мати стајала је збуњена на вратима купеа. Ходник је био пун радозналост света, јер је госпођа викала и сувише гласно. Кад је видела да не желим да се објашњавам, пришла је и ухватила ме за рамена, вероватно у намери да ме изгура у други вагон. То је било и сувише. Одгурнуо сам је снажно и грубо. Сумњам да ћу се икада више наљутити, и да ће ми крв јаче наврети у главу. Она се поврагила и заглашно-пискаво говорила сва зелена од неразумљивог једа, прскајући ме плувачком по лицу.

— Ви сте безобразни, каже, покварени, дрски и наметљиви. Ја ћу вам већ показати... мој муж ће.... Она говори, говори, говори.....

Неисказано расте у мени простачка жеља да је ударим песницом по лицу, да јој разбијем нос, да је задавим, да је ударцем прострем по поду и газим

док не умукне. Али то задовољство и сувише стаје.
— „Не, кажем себи, господине мој, не робија се
због оваквог гада.“ И да би унеколико дао одушке
једва обузданом бесу, рекох јој, пошто обрисах
лице марамицом, само две речи.

— Матора будало!...

Она онда готово завришта о нечем. Преврте
очима и поведе се. Ваљда је у несвест пала или у
нешто тако. Један од путника је придржа.

Земунска станица.

Стрчим на перон. На прозору је била Ола сва
уплакана.

Мати је крај ње, говори јој нешто. Питам их
где нађоше ово чудовиште. Кондуктер даје знак за
полазак. Скинем госпођи шешир, Оли стегнем руку.
Пођоше. Видим како неко Олу отрже од прозора.
Онда се указа моја стара пријатељица. Осветила
се напрасно. Допире до мене нешто као претња.
Видим то и по згрченој песници којом маше према
мени. Али не чујем ништа одређено. Воз одмиче.
Видим Олу како се труди да ме поздрави руком.
Али је она гура унутра. Не чује се више шта гово-
ри. Само ветар лепрша њену проседу косу. Тако
сам као дечак замишљао лудаке. Прекрстих се тако
ми Бога, и још несређен од силних утисака, кренем
обалом пристаништу да се пребацам у Београд.

Стојим на палуби и мислим о Оли и овако не-
пријатном растанку. Криво ми је до зла бога на ову
госпођу и никако да разумем шта је хтела самном,
одкуда она горчина и упорност. И тако све до Бео-
града мислио сам најгоре. Знао сам да ће та жена
учинити све да код Олиних изгубим свако повере-
ње, да ће ме учинити најдрњим, да ће измислити о
мени најгоре. Кажем вам, целога пута питам се
шта би кљусету, да навали овако изненада. Слегнем
раменима и извадим купљене новине, са жељом да
о томе више и не мислим....

Тако сам се упознао са госпођом Зађилов.

Данас, ствар је спорна. Али онда, пре три године када је Ола полазила за Словеначку, ја сам толико био убеђен у оно што се зове љубав и толико ми је било до ње стало, да је свака помисао о томе да је могу изгубити, значила више него ужас. Али Рошфуко је тачно казао: „Растанак слаби о-средњу љубав, али појачава јаку, као што ветар гаси пламичак, али разбуктава ватру.“ Па како није дошло ни до каквог разбуктавања, ватра се временом угасила, остављајући до скоро нешто жара под пепелом. Укратко, учинило ми се као практично да се повучем. Јер ако сам се надимио, довољно је што сам се огрејао, није потребно да се опечем. Али на страну то. Нећу да се удавам од онога што мислим да вам причам. И у колико сам вам говорио о себи, то је било само за то да вам кажем како сам се упознао са госпођом Зађилов; зашто сам се одмах по ономе што је било на станици трудио да дознам више о њој. Још оних дана чуо сам да је то жена настрана, зла, осветољубива, хистерична, пакосна, са фикс-идејом о моралу, и уопште „ударена.“ Само то што сам још онда о њој чуо, било је површно и мало интересантно. Нешто доцније дознао сам да је отишла у Немачку где је са мужем остала скоро две године. Лечио је од нечега. Кад се вратила нисам је виђао, нити сам о њој слушао.

Међутим, пре месец дана ишао сам трамвајем број 7 за Мирочку улицу, ником зла не мислећи. Пролазимо Битољском. Скидам прстима лед са прозора да бих видео шта се напољу догађа, и ако ме то ништа баш не занима. У том ме неко јако лупи кишобраном по глави. Мој шешир губи сваку форму. Забезекнут окренем се да видим од куда долазе ове нежности. Моја стара познаница, госпођа Зађилов, отима се од једног господина, вероватно њеног мужа, који јој сав црвен од срама молећиво говори:

— Слушај забога, умири се, господин ти ништа није урадио. Можда то и није онај о коме си ми говорила... .

— То је он. Пустите ме да покажем неваљалцу, кад већ имам слаботињу за мужа.... Прибележио сам имена некоје господе, на које ћу се позвати као сведоке. Сишао сам на првој станици, остављајући ону слуту да виче, њеног мужа да је умирује, ускраћујући публици из трамваја задовољство да гледа једну заиста комичну битку.

Причао сам ово својим пријатељима. Сви су, разуме се, схватили ствар весело, смејали се мојој решености да је тужим за увреду, док су ме неки чак молили да не одустајем, јер би то био један од најкомичнијих претреса од како постоји суд. Најзад сам дигао руке од тужбе и почео ствар да заборављам.

Али пре две недеље добио сам писмо од једног господина, који се није потписао и који ме моли да се чувам „оне госпође из трамваја,“ да будем опрезнији, да ређе излазим ноћу. Немам ту господску навикау да се плашим, али ме не одушевљава мисао да ми душа, што рекао Ростан, Богу отшета.

Људи су склони да туђе незгоде схватају шаливо, — али ово се тиче моје коже, и дође ми да кукам на сав глас. Не зато што сам слаботиња, него што ми опасност прети а не знам одакле ме нападају. Из мрака, иза леђа, циглом или ножем? Често није у питању само наш живот. С њим се и онако морамо растајати. Али бар докле смо заједно, нека нам је дозвољено да радимо слободно и да смо спокојни. Имам против себе једну неурачунљиву жену, са тврдом решеношћу да ми се свети. А зашто? До ђавола с њом. Више не умем ни да мистим. Кажем вам само да је моја бојазан основана, јер сам недавно чуо од оних у које не може да се сумња, ово што ћу вам сада испричати, клонећи се да у то казивање унесем ма шта, што би ишло на то да буде субјективно.

II.

Деветстодесете, пре двадесет година, г-ђа За-
ђилов имала је тридесетдве. Те године имала је да
заврши бракоразводну парницу са својим мужем
г. Вемићем, с којим је живела скоро шеснаест го-
дина за које је време г. Вемић у неколико ма-
хова покушавао да се ослободи сапутника у
животу. Најзад му је г-ђа Вемић то задовољство
условила трокатницом, као и тиме да се парница
сврши на његову штету. Па како је г. Вемић био
човек богат и како му ни на ум није падало да се
ожени по други пут, то је оба услова прихватио и
комедија би окончана. Он чак није хтео да се ус-
противи ни њеном захтеву да њихова петнаестого-
дишња кћи Вера остане код ње. Њему је требало
да сачува оно мало нерава што му је остало, било
му је потребно да буде сам, без њених нервних на-
пада, љубоморе и осталог.

Госпођа Вемић сместила се удобно у партеру
своје куће. Живела је скромно од ренте коју је ова
доносила. Сва њена пажња била је усредсређена на
то да васпита своју кћер, коју школа није одушев-
љавала, али је за то необично волела клавир и
француски језик.

Тада је г-ђа Вемић важила као лепа жена.
Била је висока, црномањаста, са нешто оштријим
цртама, стас леп. Млада, свежа, без мужа, распу-
штеница притом, можда и без основа, учинила је да

се говори: како се дружи са једним коњичким капетаном, који често долази код ње на вечеру, а одлази ујутру. Да је све чак и тако, то не мора да значи ништа рђаво, али свет је беспослен и тако прича.

Зима деветстоједанаесте донела је Вери седамнаесту годину. А дотле је она научила да свира на клавиру, савладала је одлично француску граматику и синтаксу; почела је да мала, да ради уметничке везове. Волела је своју маму, позориште и да једе крем од кестена.

Била је лепша од своје мајке. И ако млада имала је дивне линије, нешто благо у очима, топло и мило у изразу. Била је мање темпераментна од своје мајке; може се рећи тиха. Ретко је испољавала шта осећа. Своју мајку је волела и бојала је се; жао јој је било што је пушта врло ретко код оца, кога је волела више од свега. Али јој ни на памет није падало да учини нешто преко њене воље. Те зиме госпођа Вемић је хтела да јој узме неког за француску конверзацију. Једна пријатељица препоручила јој је једног студента, Пољак по народности, али врло добро говори француски. Његов отац, који је био племић у Аустрији, кажњен је прогонством због неке политичке афере. Дошао је у Србију где је умро после две године. А он, пошто је остао без оца и без икаквих средстава за живот, издржава се од кондиција. Био је необично интелигентан и лепо васпитан. Звао се Заџилов.

Примила га је г-ђа Вемић једно поподне у својој соби. Лежала је на дивану у црној утегнутој хаљини, деколтована, сањива. Имала је мигрену. Није правила питање од хонорара. Тражила је да буде вредан, да се заузме и да буде уредан у долажењу. Пријатно се изненадила његовом појавом и његовим држањем. Допало јој се код њега што није могао да је гледа у очи дуже од неколико тре-

нутака, што је скретао поглед са разреза на њеним грудима и опет се ту враћао. Што је црвенео, говорио брзо, често устајао да иде, па опет седао, јер би га госпођа Вемић тада упитала о његовом детињству, о Пољској или о чему било. И док је он говорио о своме оцу, о политичким приликама у Аустрији, о њиховом замку и имању које је пропало, о његовим студијама, кондицијама, — она га је посматрала и видела пред собом живот. Колико је било самопоуздања, снаге и енергије код тог деветнаестогодишњег младића, који је прве ударе дочекао храбро, чак са гордошћу. Она је осећала његова снажна рамена, бујну валовиту косу и благе, чисто плаве очи.

Кад је отишао, г-ђа Вемић је дуго још остала крај прозора гледајући како се ветар игра снегом и како људи журе улицама са дигнутом јаком од капута. Онда се насмејала у себи мислећи о нечем пријатном и зазвонила за чај.

*

Са часовима се напредовало. Вера је радила с вољом. Млади Пољак је имао заиста добар систем и владао је одлично француским језиком. Г-ђа Вемић је била задовољна њиме, примала га љубазно и предусретљиво. И за краће од два месеца он није имао разлога да се осећа као у туђој кући. Излазило му се у сусрет. Једном су га чак задржали и на ручку. Имендан био госпођин.

Али он се још није био навикао да издржи њен поглед. Њега су плашиле те црне, дубоке очи, које су га гледале уз лак осмејак, говорећи му о нечем непознатом, слатком и тајанственом, што још није дошло, али јури неодољиво. Он се плашио, било му је нелагодно, хтео је да побегне, — али то су били само жалосни покушаји човека, који се труди да

утекне од буре, која му се котрља иза леђа, црна, неумољива, с пљуском и грмљавином.

А како му је било пријатно крај Вере. Гледао је са уживањем њен љупки профил, изразита, дивно скројена уста. Колико је волео њене ситне локнице, које су јој падале крај слепих очију и које је она често бацаивала да јој не сметају, са гестом који се брани од неке досадне муве. Али јој ничим није показао колико му је драга и колико му је стало да буде крај ње. Нити је у прво време слутио шта се развија код тог слатког девојчета, које је већ почео да воли, али то ни сам није знао, нити је о томе мислио. Међутим, ничег природнијег нема од овога што је дошло.

Вера је осећала да је његово присуство испуњава пријатношћу, спокојством, неком топлином. Често би му се загледала у очи тако бистре и добре, и кад би се он насмејао и опоменуо је да раде, она би помислила: „Како је златан, како га волим!“ Она се није трудила да сакрије да га воли, нити је то умела, нити је налазила да је потребно. Али он није хтео то да запази, јер је мислио да не би било лепо да изгуби поверење г-ђе Вемић. Сем тога знао је да хонорар добија за сасвим друге ствари и не би било ни мало лепо да се тако одужи кући, где је примљен као рођак. Сматрао се много старији од Вере и грубо је сузбијао своја осећања према њој.

Једне вечери док јој је он говорио о употреби прелазних глагола, она га је узела за руку и не знајући шта ће с њом принела је лицу и остала тако. Њему је било жао да тргне руку и он је разнежен миловао другом по коси не говорећи ништа. Ту није ни имало шта да се каже. Како су празне и безначајне речи поред пољубаца.

Није наишла тада г-ђа Вемић, али они су били и сувише наивни да сакрију од ње оно нашта је она будно пазила и што је морала да спречи. То је уосталом и била дужна, јер Вера је била и

сувише млада за тако опасне спортове. Г-ђа Вемић није говорила ништа ни Вери, ни младом Пољаку, али када су јој стигли тражени проспекти неких Швајцарских Интерната, рекла је Вери кратко и одлучно да путује кроз који дан.

Да се не задржавам на томе, како је Вера примила ову изненадну одлуку, нити ћу да вам говорим колико је плакала и молила мајку да је остави у Београду. Али ћу да напоменем само: да јој је онда, када је одлазила за Швајцарску, било много лакше него доцније када је дознала због чега је заправо морала да напусти Београд. Тек онда јој је било јасно много од онога што је сматрала као благонаклоност, простосрдачност и љубазност своје мајке.

Када је Вера отишла г-ђа Вемић није отпустила младога Пољака. Било би заиста сурово оставити га без средстава, када му је и најмањи приход значајно много. Она га је задржала да јој чита Виџа и Готјеа, које је толико волела. Тада би лежала у гомили јастучића, лако наслоњена, намирисана, лепа. Он је читао заиста дивно, али она се није трудила да разуме. Годио јој је његов звонки глас, што је крај ње, што је тако млад, тако леп. Она је волела што он не види колико га жели, и ако јој се учинило да то траје и сувише дуго. Али она је осећала и знала сигурно да је он њен, да је ту и да га неће пустити. Како је било занимљиво то непоуздање младог човека, који није сигуран у себе, поготову ако је у питању жена старија од њега, па макар да му она директно показује добру вољу. Он би то тумачио на сваки други начин, само не онако како би требало, увек са поштовањем, одстојањем и неразумљивим устручавањем.

Једне вечери, када је Зађилов дошао, г-ђа Вемић је лежала, као и обично на дивану у лакој, разрезаној хаљини. Соба је била топла, пуна пријатних парфема. Сумрак. Горела је само једна мала

Госпођа Зађилов

2

лампица са абажуром од црвене свиле на црном сточићу крај дивана. Није хтела да јој чита. Тражила је да седне до ње и да јој прича о себи. Он јој је говорио можда и по трећи пут „о себи“ како је то она имала обичај да каже, али увек са малим изменама у реду излагања, са живошћу и жаром. Причао јој је опет о својим студијама, о својој љубави према књизи и о жељама да постигне нешто више, не само оно што се тражи на Универзи. Чуди се како толики млади људи годинама не ураде ништа, а имају све услове на расположењу. „Све што имам то је здравље и добра воља, — али то није довољно да би могло да се живи и ствара.“ Онда је хтео да захвали г-ђи Вемић на доброту и пажњи, али га је она прекинула.

— Видите, ви и не знате колика је вредност здравља кад кажете да је то једино што имате. Нескромни сте младићу. Ја бих била срећна да могу да кажем то исто. Ја сам здрава, — али срце, баш оно што је најважније, није ми како треба. Некад удара тако неразумљиво, бојим се да то није почетак многих срчаних напада, који би имали да дођу. Што ме гледате тако као да не разумете, или можда не верујете? Одите ближе. Наслоните главу овде и слушајте.... Мало је разгрнула хаљину и он је прислонио уво на њене груди са озбиљном свесрдношћу да нешто чује, као да је од тога зависило њено оздрављење. Први пут је осетио мирис жене. Како су биле неодрживе њене топле, ружичастобеле груди. Он је тада увидео да је жена најлуђе пиће, вртоглавица долази изненада. Па ипак, све док није осетио њену руку у својој коси, није се помакао. Остао је тако устрептао, врео. А онда је обујмио лудо, љубећи јој очи, лице, груди. Те ноћи није га пустила г-ђа Вемић да иде кући. Била је непогода.

Тако је трајала непогода све до пролећа, а докле млади Зађилов одрекао се и последњих оста-

така свога ја. Био је и сувише наиван, млад неогоран, да би могао да се одупре лудој страсти, тако неодољивој, необузданој. Поред тога г-ђа Вемић је жена вична, која рукује одлично са оним што има. Не треба заборавити истину, да се људи устручавају да приме прве чаше вина; многим је тешко од прве цигарете, — али нека се усуди ко да им ускрати доцније то задовољство, да их лиши те страсти, без које не могу, што је ушла у крв, укorenила се и не излази. Зађилов би излудео од бола да га ко отргне од ње. Па чак и онда кад је био најхладнији, кад би покушао да размишља, кад би му се учинило да је велика разлика у годинама, и кад би му нешто говорило да се продао, да треба да утекне одавде, — он би и тада нашао код ње много особина, прешао преко недостатака, мислећи у себи: „она ми даје све. И себе. Како сам незахвалан“....

И тако је једне недеље у пролеће, у цркви Светог Марка на Старом Гробљу, г-ђа Вемић постала Госпођа Зађилов.

Чак и онда, кад се, не много после венчања, Зађилов заситио свега онога што је могла да му спреми његова жена, чак и онда није хтео да призна да је погрешно. Он је био убеђен да је добро урадио. Веровао је да би сутра, кад већ не би било овога, закључно сличан посао. Јер све зависи од тога на које се гледиште човек постави. Зађилов је знао да с једне стране има диплому техничког факултета, богатство и положај, а с друге стране љубомору своје жене, сцене и најзад саму ту жену. Он је имао да прогута ово последње, да дође до онога напред. Али поред свега Зађилов је радио озбиљно. Не може се рећи да је био неактиван, кад је била у питању његова будућност. Био је неуморан. Другови са Универзе, којима је он у почетку, заједно са госпођом био комичан, чудили су се како му не смета то што је жењен. Приготову са так-

вом женом, која га прати чак и на предавања, на семинаре, иде с њим и са осталим студентима на научне екскурзије. Свуда. Па и поред тога што су га презирали због такве женидбе, они су ценили код њега ону упорну, пруску стрпљивост и енергију, постављену на чисто материјалистичку подлогу, у циљу да се избије на површину и стане на чврсто тло.

Већ деветсточетрнаесте Зађилов је спремао дипломски. Али је дошла објава рата и мобилизација.

III.

Рат је затекао Веру у Швајцарској. Она је тамо и остала. Господин Зађилов био је принуђен да ратује. Његова госпођа морала је да иде из Београда, јер се почело са бомбардовањем. Отишла је код једне своје даљне рођаке, која је живела као богата удовица у Крушевцу. Не треба нарочито да нагласим да је госпођа Зађилов учинила све да њен муж испадне неборац и да не дође до густога. Али се нашао неки тврдоглави пуковник, незнам кога пука, — и г. Зађилов се нађе на положају.

Госпођа Зађилов, која је о рату слушала много и читала такође, увидела је да је све то много мање интересантно овако, кад се учествује непосредно. Нарочито је то она осетила после неколико месеци, када је остала без новаца, када је била лишена не само задовољстава на која је била навикла, него и најпотребнијег. Једној поштеној жени, која воли притом свога мужа, у таквим приликама не остаје ништа друго него да гладује. Али госпођа Зађилов је знала одлично немачки и било је потпуно природно да понуди своје услуге крајс-команди где је примљена одмах, јер им је требало чиновништво за немачко-српску кореспонденцију, а поглавито за превођење локалних наредаба становништву. Била је добро хонорисана. Доцније узела је засебан стан да не узнемирава своју рођаку, и да буде самостална.

Ви можда не познајете нашу палакку. Знате је од наших приповедача, често карикирану, или представљену као варошицу са црвеним крововима и баштама испред кућа. Домаћини послују, оправљају нешто. Нежењени и пензионери играју санса у кафани. Жене празником изађу на клупу пред капијом, чеврљају и плету. Све иде по старом добром реду, у љубави и слози. Али ви не бисте веровали како тај свет може да буде жучан, зао, необзиран. Колико је г-ђа Зађилов морала да трпи од својих суграђана, — и то само зато јер није хтела да умре од глади, није могла да стоји свако јутро са осталом сиротињом у реду за килограм брашна или соли. Само зато јер је хтела топлу собу, и пристојну одећу. Није јој се једанпут десило да јој у каквој радњи кажу да нема оно што она хоће да купи. Личило је то на бојкот прећутно уговорен и безобзирно упоран. Цео Крушевац је презирао ту жену, говорили најгоре, одрицали сваку вредност. Колико је застарео био то свет. Они су се зграњавали, што је она приређивала често чај поподне у своме стану, где су долазили аустриски официри, — колеге из канцеларије. Ако би се који пут певало, зар је то требало узети рђаво. Не значи, ако је пропала Србија да мора да припадне и госпођа Зађилов, жена још лепа и жељна живота. Тај ситничарски свет треба да зна да је она живела на западу неколико година, да је рођена у престоници, да је жена интелегентна и савремена. Само они су поред застарелих појмова били и наивни, па су мислили да се главом пробија лед. Има по неки лед, па не попушта. Ништа им није требало да имају против себе жену, која је могла онда да учини врло много. Сем тога једиу такву жену. То је уосталом прво увидела супруга Јове бакалина, звана Јовиница. Негде је она казала некоме за г-ђу Зађилов: „може се официрки да ширира унакрст по Крушевцу кад је греју неколико пари „чизмица“. Алузија, јасна.

Али је чудо како је то дознала г-ђа Зађилов. Једне вечери пред њеним рођеним дућаном, добила је тако звана Јовиница грдне батине од непознатог јој сељака, који је док је ударао говорио: „Ово ти је од официрке, жао ме те, ал, морам“..... Трговац мануфактурном робом С. П. казао је г-ђи Зађилов једном приликом, када је дошла да купи нешто: „Не, госпођо у мојој радњи за вас нема ничега.“ Ускоро је добио позив из Бецирк-Команде јер је из писма, које му је послао син из Француске утврђено да је он слао нека обавештења из Србије. Како је била смешна његова одбрана да до тада није знао да ли му је син жив. Ишао је чак дотле и говорио да то није рукопис његовог сина, као да људи нису утврдили и интернирали разуме се. Писац Ашах.

Прелази у једноликост да вам говорим о ситним случајевима, али карактеристично је да вам кажем да госпођа Зађилов није остављала на миру ни оне који јој нису ништа учинили. Она је, да се тако изразим, по службеној дужности пазила да не остане некажњено оно што се коси са моралом. Једна млада девојка, која је живела код своје мајке скромно и повучено, била је верена пред сам рат. Рат је спречио венчање. Али њен вереник, кад год је био у могућности писао јој је врло често, топло и чежњиво. Једно такво писмо отворила је г-ђа Зађилов. Сутра дан говорила је по вароши да је жалосно да је тако млада а покварена. Такве се не државају на једноме, нити су са осталима овако на изглед, наивни односи. Неће она то оставити тако... И заиста на томе се није свршило. Једне недеље, као допис из унутрашњости изашао је у Београдским новинама чланчић са насловом: „Морал српске жене ниско је пао.“ Тај чланчић сам по себи није био уопште важан, нити је нарочито запажен. Али за оне којих се тицао значио је врло много. Њен вереник добио је тај исечак од једног јаког

пријатеља. Озлојеђен и намучен, из рова није могао ништа друго до да напише једно сурово писмо, пуно презрења. На њена писма више није одговарао. Безразложно остављена, грубо одгурнута, пред само ослобођење умрла је. Било је жао после друговима њеног вереника, што му нису писали да су све оне бедне неистине једне неурачунљиве жене. Али нису хтели људи, а и незгодно је да се мешају, интимне су то ствари. Чим се шушка има нешто. Залепи се мрља па остане тако, вода је не спира....

Добро је урадила г-ђа Зађилов што се склонила на време из Крушевца. На три месеца пред долазак наших прешла је у Београд, где је оправила своју кућу, покупила склоњене ствари и живела скромно, очекујући мужа. Он је опет у првим борбама херојски дочекао непријатеља и предао се после огорчене борбе. Није се јављао све до 1917 године, када је г-ђа Зађилов добила писмо у коме јој јавља да је у Бечу, у једној фабрици где ради у лабораторији. Ту је дошао по препоруци неког инжењера, који је био аустријски официр, и с којим се спријатељио у заробљеничком логору. Живео је подношљиво, уопште није третиран као заробљеник. Просто срећа. Тамо је остао још годину дана после рата и за то време завршио студије. Г-ђа Зађилов отишла је к њему, јер није могла да издржи да га не види, сем тога било је потребно да одмори живце после толиких потреса и тешкоћа које је издржала у онако очајно досадној паланци.

Кад се 1920 Зађилов вратио са г-ђом из Беча, био је инжењер. Ускоро је добио за шефа једне Секције у Министарству Грађевина. То додуше није ишло баш тако лако, јер је он био и сувише млад за то место. Али цео апарат рођака и позаника био је ангажован. Госпођа је била код министра лично. „Да, господине Министре, рекла је том приком, ја то морам да нагласим. Мој муж је дао од своје крви за ову земљу.“

Али на том месту није остао ни две године. Дао је оставку. Његов телефон свакога дана звонио је неиздржљиво. Госпођа је питала да ли је шеф ту. Хтела је да му чује глас. Кад би јој рекли да је на реферисању код министра није веровала. Дојурила би и тражила га по канцеларији. Једном се тако једна лепушкаста дактилографкиња насмејала, дрскост несумњиво, кад је госпођа Зађилов улетела у одељење где су писаће машине тражећи мужа: И то је једна обична дактилографкиња. Шта јој све није рекла тада увређена госпођа. Али да би била кажњена како ваља, Зађилов је учинио све да буде отпуштена. Изашла је на улицу. То, разуме се и није важно, јер проституција је дозвољена. Другу, рускиња мислим била, тукла је г-ђа Зађилов неком пепељаром по глави. За модрице и остало, морао је њен муж да купи бунду. Не би каже, од тужбе одустала по мању цену...

Кад се све лепо израчуна, господин шеф био је на сувој штети. Добро је учинио што је дао оставку и почео да ради самостално. Ту му је опет помогла госпођа, јер је имала везе у општинском одбору, у Министарству. Како је била задовољна г-ђа Зађилов кад су послови њеног мужа добро пошли и што јој је он увек био на очима. Била је бар са те стране мирна добијајући времена да ради на културном и хуманом пољу.

*

Прве две године, у Швајцарској, Вера је провела у заводу. Онда је изашла одатле и уписала се на Универзитет. Живела је весело. Мати јој је слала новаца, није било потребе да се напреже и учи сувише. Пред сам рат удала се за једног вишег банкарског чиновника из Женеве, који је већ после меденог месеца, отишао и погинуо на фронту. Остала је у Женеви све до 1922 г. када је решила

да дође у Србију. Вукло је нешто овамо поред свега што је имала у онако лепој, богатој, али туђој земљи. Волела је да макар за неколико дана види своје школске другарице, да прође скадарлијом, кривудавим прљавим улицама, да види нашег сељака са гуњом и опанцима.

Када је Вера на Београдској станици ушла у такси, још није била начисто с тим где ће да одседне, и ако је о томе још на путу мислила. Да оде у хотел, и ако у Београду има мајку, коју није видела толико година, то би заиста дало повода да се тумачи произвољно. У толико пре што је долазила на два-три месеца за које би време регулисала послове око наследства и провела међу својима. Може се рећи да мајци уопште није писала. Дописивала се са другарицама, и са оцем док је знала где је. Он се јављао све до 1915 године, од када се о њему више ништа није чуло. Више је него вероватно да је погинуо, умро у ропству или нестао при повлачењу преко Албаније. Како је било жао Верин што се готово љута растала са њим и то само зато јер он није хтео да учини ништа на њене молбе да остане у Београду. Сматрао је, да је много боље за њу саму да буде у заводу него да остане крај мајке. Колико су јој била драга његова писма. Па ипак су јој донела толико бола и разочарења, јер је из њих дознала да јој се мати удала за Зађилова, за тог Зађилова, ту ништарију, у кога је веровала као у Бога. Зашто су је тако грубо тргли из првих снова заљубљене девојчице, зашто су јој уништили оно најдраже, најчистије у младости. Није јој отета само та љубав према њему, — мајка је учинила да њена кћи изгуби свако поштовање и љубав према њој самој. Вера ју је више презирала него мрзела. Док јој је још отац био жив, Вера је говорила у Швајцарској да од породице има оца, кога много воли и једну жену која ју је родила. Мајке није имала.

Па ипак, кад је шофер зауставио кола на Терезијама и питао по трећи пут куда да вози, рекла му је адресу оне исте куће одакле је онако несрећна отишла. Требало је испунити форму. Сем тога између њих се није ништа догодило, што би значило да су односи прекинути, чак ни затегнути. А он? Он је један бедник, који се званично зове њен о-чух, али за њу више не постоји.

Кад је девојка пријавила „једну младу Госпођу у црнини“ г. и г-ђа Зађилов седели су, као и обично после вечере у трпезарији. Он је прелиставао часописе, она је читала неки француски роман и пила чај са румом. Патила је од грла. Само се мало загрцнула кад је Вера ушла, од радости и узбуђења, онда се прибрала.

— О дете моје, како си се изменила, како си ми лепа! Затим један загрљај и неколико пољубаца у чело. Говориле су живо питајући се узајамно о здрављу и даље у том смислу. За цело то време Зађилов је стајао у углу и осећао се као човек кога држи нека сила за косу и замаче га час у врућу час у хладну воду, док он мења боју, дрхти од зиме или се презнојава. Вера није хтела да га ослови, али како се та непажња продужила сувише, рекла му је као изненађена да је он ту уопште.

— О, па и тата је ту. Како добро изгледа... Он је пришао и поздравио се, али није имао шта да каже.

Зашта бедни тренутци.

Вера је била уморна од пута, али су ипак остали више од сата. Говорила им је о Женеви о своме покојном мужу, о његовима, који је много воле. Али и она и они чували су се да се дотакну осетљивих места, разговор је био усиљен, и ако се осећало да треба нешто да се каже. Кад им је Вера пожелела laku ноћ и кад је отишла да се одмори, дуго је мислила да ли је уопште требала да дође, и шта ће она ту....

Ако вам негде за каквог господина кажу поверљиво да је мало „онако“, тај човек може да се понаша најпристојније и да говори веома паметно, ви га гледате сажаљиво, одобравате благоданно као детету и мислите у себи: „пази, пази молим те и он као нешто би хтео“.... То предубеђење још је изразитије код љубоморних. Зађилов је могао да ради ма шта, све је ишло на то да његова госпођа донесе закључак да је он заљубљен у Веру и ова у њега, да је она зато и дошла; вероватно по неком предходном и тајном њиховом договору. Ако је њен муж био озбиљан то је било зато јер се претвара. Ако је био расположен, значи да му је Вера нешто обећала. Она није могла ни пред њим ни пред Вером да сакрије оно што је избијало из сваке њене речи, из сваког геста. Вера је то осетила и решила се да путује кроз неколико дана. Али једне вечери позли јој нагло. Добила је јаке болове у стомаку, повраћање, несвестица. Домаћи лекар изјавио је, да су сви знаци тровања арсеником. Доцније се то утврдило анализом. Није се, разуме се утврдило како је дошло до несреће. Послуга је изјавила да је свака случајност искључена. Не може тек да се сумња у госпођу Зађилов. Уосталом то су породичне ствари, а чак и да је било каквог тровања то је врло мало занимљиво, кад се упореди са мистеријама савремених злочинаца, да у штампи не заслужује ни рубрику дневних вести. У толико пре што је Вера оздравила и пошто се опоравила отпутовала за Женеву.

После Вериног одласка у кући Зађилов настало је затишје. Није било изгледа да ће доћи до каквих измена. Нарочито према Зађилову. Године су постепено угасиле љубомору код његове жече, која је као пред смрт бокнула према Вери, да би је од тада нестало за сва времена. Било је и даље несугласица, али су оне пролазиле без велике ларме. Господин Зађилов је мало одахнуо, јер његова

госпођа је заузета преко целог дана. Чланци и расправе за лист „Трезвеност“, организовање друштва за спасавање посрнутих девојака, седнице у друштву за заштиту животиња и растиња....

*

То би отприлике било све што сам дознао о госпођи Зађилов. По свему судећи, бар у последње време, нормална жена. Добру душу има што је главно. Није ни умоболна. Спасава морал. То је све.

Само ме чуди откуд на мене да наиђе. Можда сам на сугреб нагазио, па ме нашло зло. Хоће и од тога. Или је судбина свих који дођу у додир са њом. Као што бесно псето насрће и балави где год прође...

Непуна је година како сам адвокатски правник, али је то време било довољно да утврдим још раније донет закључак да су догађаји, дела и поступци људи толико разноврсни, да су сви закони које имамо, не само код нас, него уопште, бедно необухватљиви. Чак и казнени. Не подвлачим ово као неки проналазак јер су то констатовали многи пре мене, а несумњиво да ће се исто рећи и доцније. Истичем само да је немогуће друкчије. Потребно је чак да су закони често сурови, да се противе правци, разуму и логици. Не могу да узмем ту нескромну улогу да говорим зашто је то тако, јер то би отишло у област правних теорија, које би овде биле депласиране. Али не разумем зашто законодавци запостављају код нас оно лично, најинтимније. Од тога у неколико заштићена је једино част, све остало схваћено је површно, чак није ни узето у разматрање. Ван сваке је дискусије колико је важно, драгоцено и за живот везано осећање љубави. Али ту се не може ништа. Остављено је онима којих се тиче, можда баш зато што је и сувише:

лично, што му је тешко одредити не само јачину, него и постојање. Сем тога бојазан од злоупотреба оставила је то питање отворено и не заштићено. Дотичем се овога мислећи о госпођи Зађилов по свему што је она починила. Сетих се онда и једног мог пријатеља, Иван се звао, кога сам, једне вечери, пре годину дана, срео расејаног и утученог. Говорио ми је:

— Зар није жалосно, „мајковићу“ кад ти нека животиња анонимним писмом, доставом каквом или чиме било, до зла Бога упрља оно најсветије. И ништа не можеш против свих гадости таквог бедника; откида се део по део утробе у теби, не спаваш од бола и једа ноћима. Изгубљен идеш улицама. Пријатељ ме сретне тако и пита шта ми је. Онда ме плеска по рамену и каже: „Е баш си будала Иво, никако да се опаметиш.“ Искида се од смеја друг мој, „тргни се, каже, не дај се“.... Остави ме пријатељ, има своја посла човек, а ја мислим о њој и не верујем, и оно што сам чуо. Тако и сутра. Шта ми вреди што сам дознао доцније да је све оно било намештено и да је она иста као што сам је дознао, — кад сам је, док сам још веровао у најгоре, одбацио, презрео и увредио. Реци само, зар се не би насмејали људи у суду, кад бих хтео да тужим какву мизерију, зато што ми је уништио најмилије, нанео толико бола. „Слушајте човече, рекли би ми, не иде то, смешни изгледате. Друго би било да вам је отео новчаник, зимски капут, динџе из баште или тако нешто. Нема дела овде.“

И тај пријатељ мој, Иван, никад се доцније од срца није насмејао. Уништена му срећа, радости протеране, неповерљив постао, мрачан. Пропио се.

Казну већу заслужује ово убиство од обичнога, теже је за друштво, опасније, само му начин извршења није предвиђен.

Али госпође Зађилов не тиче се само ово. Имао би иследни судија око ње доста посла. Нико не би

могао да zameri upravniku kaznenog Zavoda za umobolne da joj navuče ludacku košulju. Pošteno bi trebalo nagraditi jednoga pandura da odalami dvadeset pet.

Љути се можда и чуди на ово каква осетљива душа. Грубо је то, каже, и зашто тако према њој, јер, мисли душа, та иста осетљива, разуме се, да је за појам лудака потребно: да неко необучен шета улицама, разбија прозоре камењем, или се прогласи за Фараона и тражи почести. Онда долази за таквог господина аутомобил затворен и воде га у ћелију обложено. Тако треба.... За појам злочинца, коме робију пишу, слика је овака: маска на лицу, у руци нож, за појасом калаузи. Такав тип обила касе, коље мирне грађане, отима уштеђевине.... Како је далеко од свега тога госпођа Зађилов. На што то поређење уопште. То је жена богата и угледна, чланица толиких просветних и хуманих друштава, примерна супруга и мајка. Нека је и тако најзад, шта ме се тиче све то. Нећу ни да вам говорим о мишљењу једног лекара, који ми је рекао да госпођа Зађилов показује знаке лудила да гони. Болест још не регистрована, али несумњиво утврђена. Болесници такви нападају људе на разне начине, са привидним разлозима, или без икаквих повода. На изглед немају ничег абнормалног. Напротив, релативно су сређени. Напад спремају, на жртве наваљују са жестином, али смишљено често и мучки. Нека заштити Свевишњи свакога, јер уверавам вас да није пријатно да једна таква луда насрне на вас.

Кажем вам, ни мало ме се не тиче што је једна девојка из некакве паланке, умрла због ове госпође; што је дактилографкиња г. Зађилова због његове жене морала да оде на улицу; што је једна мајка отела од ћерке човека који јој се допао, па доцније покушавала да је отрује. Нека изађе, на крају крајева да госпођа Зађилов за све ово не

би имала да одговара и да је жена на свом месту. Али ,реците ми, шта јој се на мени допало и зашто ме на миру не остави. Рекло би се да је њена активност у последње време опала. Али то не значи ништа повољно, нарочито кад се узме њено расположење према мени. Можда ће неко од вас да схвати ово олако, али ја не могу да заборавим оно лудо искривљено лице, онај немоћни бес, решеност за осветом. Како бих желео да ме неко разувери, да ме убеди да је неосновано и претерано све ово што сам увртео у главу.

Требало би да ми неко каже да је смешно и неозбиљно да толико мислим о њој. Био бих готов да примим то од срца, видим да ви заиста тако мислите, — али ви је не познајете.

Нудим вам заклетву да ће ме наћи са ножем у леђима, или премлаћеног на најбеднији начин од њених плаћеника. Учините бар да истрага пође добрим путем, да се не замегне траг.

Ване летњи бог

Госпођа Зајанос

8

Од рођења му је једна нога краћа и лева рука савијена у лакту. Али он нема оно тужно у очима, од чега не могу да се ослободе они, који имају какве велике физичке недостатке. Чак нечег шеретског даје му доња усна, мало упуштена са стране, као да је нешто вуче на ниже. Био је горд на ту околност и говорио: „Моја су уста мислена и страствена“...

Свршио је фармацију пре неколико година, и убрзо потом оженио се ћерком апотекара С., код кога је после дипломирања ступио као асистент. Она је била годину дана у Бечу, због језика, кажу, а и да прође једна љубав са којом се отишло далеко. Кад се вратила отуда, није била у положају да бира, и ако је била лепушкаста и имала иза леђа добар мираз. Свет ужива да се забавља пакосним причањима о моралу. Сем тога њен отац је сматрао Ванета (тако га звали његови, из милоште још од детињства) за доброг младића. Он му је дошао као остварење давно гајене замисли, да, кад већ није имао синова, апотеку остави зету и ћерки. Тако ће она унеколико опет остати у породици; стало му је било до тога.

Још у првој години брака заборавио је на писаћем столу писмо са неколико реди: „Мили Ванча, примила сам колонску воду и мирисе. Кључ на истом месту. Твоја М.“ Није се много скидала његова госпођа кад је прочитала ово. Уздрхтала само женска сујета у њој. У подсвести скочио

Ване у њеним очима. Али се строга направила и иронично га увече дочекала:

— Дошао си, мили Ванча?

— Хе, хе, глупо се насмејао, како ти то?

— Срам те било, ништаријо једна. Љубавник, господин, а овамо...

— Чекај стани, прекиде је он, да разговарамо паметно. Ништа ја ту не могу. Такав сам ето човек, учиним и пошаљем по нешто; помадице неке, јефтине мириси... Она се заљубила... И ништа више. У осталом шта хоћеш? подигне глас Ване, ништа ти ту не губиш, невинашце моје....

Ово „невинашце“, њу увек нервира, али се не упушта даље у препирку. То је његова опомена за Беч и остало. Она то осећа, и ако јој о томе није никад отворено говорио. У таквим приликама она би направила једну презриву гримасу и лупила врата за собом. Нису то биле брачне сцене, из простог разлога што међу њима није било брака. Или боље, није било брака онаквог како га препоручују свештеници, како га замишљају девојке из провинције. Они су једноставно и просто, у свему по закону, закључили један правни посао, којим је она добила име, он обезбеђен и угодан живот — и потпуну слободу. Знао је Ване да и она иде мало у страну. Но, то се њега не тиче...

* *
*

Последњих година, зими га стегне болесна нога, па се, доклегод невреме не попусти, смири, ради, собу скоро не напушта. Кад га тако обиђе који пријатељ, он би му говорио:

— Не знам шта је ово друже самном. Не пријаме оваква клима никако. Нисам ти, тако рећи ни за шта, ни за жене. Али лето, господине мој, онда сам бог...

Већ априла почне чешће да се брије. Престане да носи старо одело. Сваке године купује полуцилиндр и крем рукавице. Из апотеке је излазио скоро сваки други дан пред подне. Рекао тасту да му је тешко болестан друг из детињства. Обилази га. Не би иначе напуштао посао. Онда би сео у трамвај и возио се до Калемегдана и натраг. Тако неколико пута. Изгледао је заиста раскошно и имао је нешто заводничко у себи. Бар он је био у то убеђен. Болесну ногу би прекрстио преко друге. Лева рука у рукавици, десном би с времена на време галантно скинуо шешир, јављајући се каквој дами, која пројурн аутомобилом, и ако је никад није видео. „Ово је неки велики господин, и сигурно веома богат,“ мислиле су младе госпођице, враћајући се из трговине или канцеларије.

Нека се не учине чудне, нити смешне, његове шетње трамвајем. То је заиста најпогодније место за успостављање шарених веза. Ту је свакодневни и обилан реви младог женског света: дактилографкиње, чиновнице разних Министарстава, „намештенице“ по трговинама. То је свет који држи чврсто своје поштење. Ван дискусије. Најзад, ту им је сва готовина и морају да буду штедљиве. Али по неку заголица, тако, шуштање новчарке. Знао је то Ване...

Нико као он није умео да гледа замагљено, да зажмири значајно на једно око и да неприметно климне главом. То није неучтиво, нити недозвољена слобода, — просто човек долази до **контакта**, као што сребрном иглом на кристалу детектора тражите погодно место, па спустите где најбоље одговара, где се најлепше чује... Свидела му се тако једна црика, што је имала очи као Нита Налди, и капут тегет са грао пелцом. Вероватно запослена била негде јер се свакога дана, тачно у дванаест пела код Управе Фондова, а силазила на

првој станици после Славије. Она је већ приметила да је он гледа са жељом, која му избија из очију. Није се ни мало изненадила кад га је видела у аутомобилу којим ју је пратио до њене улице. Сматрала је као природно да му одговори на поздрав. Боже мој... И сутра... Онда је једног дана позвао у кола, киша била, да се не укаља. Дивна затворена кола, спуштене завесице на прозорима са стране. Прошетали мало кроз варош, и зауставе се тамо негде на Немају. Ту је Ване имао угодно намештену собу за такве евентуалности.

— Ништа, каже јој, док се она као нећка, само да свратимо, изврстан ликер имам...

Тако све док не дођу јесење кише. Онда се промени, ђуљив постане, са женом лепо.

Последње зиме отргнуте му све радости. Цела лева страна му узета. Не може више да се креће, ударило и у језик, преплиће кад говори. Пролеће нема више оне дражи за њега али ипак он није тужан. Такав је човек. Наместе га на терасу, која гледа на улицу, и ту, на својој столици, преседи цео дан. Љути се на Бога, Идију и остале свеце, ако би пала топла летња киша, или се дигла прашина са ветром. Јер би онда морао да остане у соби, мрачно му некако и тескобно унутра.

— Не могу, говорио би као у шали својој жени, која се у прво време чудила шта му је толико стало до терасе, не могу одавде да бацим каткад лепојки по који з... заносан поглед...

Она ту не може да се насмеје, нити јој он побуђује нарочито жаљење. Тешко јој је због ње саме. Али је задовољна што њега не мучи сопствена несрећа. Подетињо се, почео да губи памћење.

Једне вечери, тек сумрак, пролази улицом пријатељица његове жене, необично лепа г-ђа Т. долазила често. Ване је поштовао њеног мужа, ишли једни другима на славу, али сад је није познао. Она га гледа љубазно и пита да ли му је боље. Он се

придиже, колико му је могуће једном руком, обазире се да не наиђе когод од његових и вели јој заводнички, потпуно губећи из вида да је нераздвојив од наслоњаче:

— Ва... важи лепојко, у шест код „Сата“, б... б... буди сама...

Гледа га зачуђено госпођа Т., и одлази у недоумици. Да ли је хтео да се нашали, али откуд то, — или је јадан човек потпуно поремећен и неизлечив постао.

Протрчала пролећа и лета поред Ванета. Износили га и даље на терасу све до првих октобарских дана. Променио нам се Ване, изгубио од свежине, угојио се. Али још увек је имао по неку лепу реч за гимназисткиње које су туда пролазиле и смејале се, за младе раднице, за госпође са скупоценим кеповима, чак и за румене тотице... Па гледајући тако сваки дан та млада и свежа лица, код њега се створило убеђење да је његова жена поружњала. Он више није задовољан њом. И док би му она доносила ужину или поправљала узглавље, он јој је говорио:

— Ти... ти... си Радмила ружна, треба више да се негујеш, ма... масирај се, не дај се...

— Ајде незахвалниче, није те ни срамота; место да уста не отвориш...

— А, ту својим д... добар... моја су уста мислена и... и...

— Знам већ. Уђути, иначе ћу да наредим да те унесу унутра, прети му она, као кад детету кажемо да ћемо га дати циганки ако не буде добро.. Али га не дира. Остаје Ване и даље на тераси и пажљиво гледа пролазнике. Једна девојчица од шеснаест-седамнаест година враћа се са пијаци претрпана намирницама. Она иде немарно с ноге на ногу и певуши. Зна одавно Ванета и гледа га смешени се.

— С... се... сервис мала, каже Ване и хтео би да је поздрави руком али то остаје у покушају.

Онда гледа за њом како се гiba у боковима, и диви се већ извајаним облинама...

Једног свежег септембарског јутра нашли су га у наслоњачи у чудном положају, непомичног. Изгледа да се окренуо за каквом лепојком и остао тако са последњим осмехом на лицу. Дошла му смрт лако као и остале несреће. Као да се насмејао Ване на све то. Јер знао је добро: горе нема зиме. Наћи ће он и тамо каквог анђела. Узеће zgodну собу са засебним улазом...

Борци за правду

Нека се не наљуते на мене адвокати ни судије, јер и ја сам њихове лозе род, — причам да остане записано за доцније како је пред рат било, јер се губи време када се радило уз кафу, са пошалицама, уз ситна прегањања, без злобе и себичности. Данас, све се американизира, ново постаје, са грозничавом журбом за зарадом. Све по скраћеном поступку, у званичној форми, по уредбама о убрзању рада. „Само експедитивно, грме шефови канцеларија. Рад и ред“... Па лепо молим вас. Дозволите да дигнем главу од посла бар пола сата и испричам ово.

У нашој вароши К. код „Талпаре“, чини ми се, скупљали се интелектуалци. Сматрају их у вароши за такве, али се они давно одрекли те почасти, још кад су дошли овамо, поженили се, децу добили. Навикли се на кафу и новине.. .

Дакле долазили тако код Талпаре и радним даном, али недељом по подне сигурно. На разговор и доминне. Њих неколико. Стари наш судија Сава Поповић, Иличић професор, адвокати Лука Бомбаш и Таковић Илија, компањони иначе, дрогериста, зубни лекар... То су били стални чланови, остали се придруже, кажу по коју или ћуте. Слушају паметније.

— Ви не морате да сте нарочито паметни, господине мој, говори Лука Бомбаш судији Поповићу. Радите као аутомати. Треснеш онога затвором, другога на робију, — у подне свратиш на

комовицу-две, да боље ручаш. Више те се не тиче ништа. А ја морам да мислим и да знам све, иначе ћу да умрем од глади. Мени не капље сваког првог из касе, нити ми стоји пензија иза леђа. Ви сте судије господа. Звониш за служитеља и наредиш му да ме избаци напоље, ако ти се нешто не учиним по вољи,... (овде судија дотерује руком давно беле штуцоване бркове; мило му што је господин. Дабоме, само зазвони. Него шта?)... а ја, наставља Лука адвокат, трчим цео дан из канцеларије у канцеларију, рукујем се најљубазније са свима писарима и практикантима редом, јављам им се на улици као да су народни посланици...

— Знам пријатељу, прекиде га Сава, — док ми чекамо пензију тридесет и неколико година, — ви се увучете у неку дебелу парницу па вам топло... Где су нама троспратнице и готовина по банкама? Реци соколе!...

Тако је код Талпаре. Надовезују се разговори. Поручују још по једну...

Али на дужности Сава Поповић није више онај пријатан чичица који се шали и прича. Престају сви обзирани. Постоје само закон и јеванђеље. У питању је правосудје. Настрану пријатељи, рођаци и најрођенији. Још од првога дана кад је постао судија био је оличење правичности и самосвесности. Нека то знају господа адвокати... Сем тога, тридесет је година како је он највернији slugа богиње Правде, тако да му је у крв ушло да све око себе подведе под законске прописе. Посматра људе на улици или кафани и замишља их на оптуженичкој клупи. Ништа му не доноси већу радост него да потпише решење о притвору, — нити је ишта на овом свету постојаније код њега од убеђења: да су сви адвокати себичњаци, и само себичњаци, без свести о својој високој позиви, без осећаја, без душе (а душа то је главно). Зар су то борци за правду? Борио се од увек против

њих, у колико му закон допушта, чувајући се да то не испољи. Јер судија мора да је на висини, иначе ће отићи дођавола и друштво и држава.

*

Пред судском зградом Лука Бомбаш шета са једним сељаком. Сед, коштуњав старац забринуо се озбиљно. Изударао снају поштено, није да кажеш да је премлатио, закачио је само незгодно по зубима, па један испао. Онако узгред. Сутра му је суђење. А Лука зна да је то човек шкрт, али богат. Треба га уплашити, управо предочити му последице закона и извући коју стотину... А увек за такве прилике знао је Лука гомилу стручних, за лаике, а нарочито за сељаке, потпуно неразумљивих речи, из којих искачу параграфи мали и велики, врзмају се око оптуженога, досађују, даве...

— Видиш ча-Коста, то што си ти учинио, квалификује се као тешка телесна повреда, предвиђена и кажњива по § 177. Казног Законика, а који параграф изриче казну до дванаест година робије. Јер у твом конкретном случају, постоји каузална веза са проузрокованом последицом, а то је лишење једног дела тела, то јест њеног зуба.

— Ма то јес, прекида га Коста замишљено и као човек коме је све то потпуно јасно, — али њој били кварни зуби. Ја само чукуно што се каже...

— То је тако, али суд то не пита. Деликт постоји, извршилац си ти, држава тражи казну и она је неминовна. Па још да се све и сврши на робији или затвору, него оде пола имања. Ето шта учини. Сад шта је то је. Учинићемо све да те спасемо. Даћеш нам нешто унапред за наш труд, а остало колико суд одреди...

— Ама лако ћемо то... него славу јој њену...

— Коће велиш да ме упропасти? Зар не може то како некако, испод руке?

— Тхе, видиш, као мисли се Лука, — могло би, али треба да зашупшти... Имам ја једног пријатеља; он ти са судијама овако, као ја и ти. Свршио би ти он то за три стотине, па не знам шта.

Мучи се сељак и презнојава, није мала ствар, али се решио ипак. Нема куд. Одлазе у кафану да нађу Таковића и уреде ствар. Ко људи.

*

Увече код Талпаре, као узгред прича Таковић:

— Е што може да буде покварен наш сељак то је чудо. Један старац из В. неки Коста, дошао јутрос код нас у канцеларију да га бранимо. Десет сведока против њега, тукао снају, па је умртвио, зубе јој поломио, — и каже није крив. Погана, вели женска страна... Сутра му суђење. Али не можемо да га одбијемо и ако се правичност буну у нама, јер по закону...

Слуша судија Поповић, а на друго уво пусти. Зна он да је цела прича удешена за њега, да би сутра отерао старца на робију. Али нећете господо адвокати...

Онда није било као данас, да адвокати слободно уговоре награду за свој труд, него колико им досуди суд. Природно је да су морали да одуговлаче спорове како су вешти, да одлажу претресе, да се на првом појави један, на другом други бранилац, како би било више посла, а отуда и већи хонорар.

Најзад је на трећем претресу суд нашао да нема места одлагању и приступио пресуђењу по кривици Косте С.

Сава Поповић је председавајући, хладан као кеп, персонификација правде и мудрости.

Отпужени смирен. Мрава није згазио.

Сведоци се ређају један за другим. Од њих неколико свега је један сведочио против Косте. Остали неће да греше душу. Први бранилац ватрено захтева да се оптужени пусти као невин, — или бар што блажије казни; други бранилац усваја реч свога претходника. Оптужени усваја реч својих бранилаца. Потом се суд повлачи на већање и доноси ову пресуду: „Оптужени Коста С. пушта се на слободу из недостатка доказа, с тим да плати и то: 1) суду таксе 50 динара, 2) повређеној на име трошкова, дангубе, лечења и претрпљених болова 330 динара, 3) својим браниоцима 400 динара, — свега 870 динара“...

— Зар нема доказа па опет да платим? чуди се и буни Коста, док га Лука умирује и вели му да је добро прошао.

— На трошкове си осуђен јер си дао повода ислеђењу дела.... Али га Коста не разуме нити хоће да га разуме. Он зна само да има да плати још 870 динара, а то је важније од свега. Више је волео да одува два-три месеца затвора.

— Осамдесет седам банке? Осамдесет **јој** и седам богова. Вала бићу је за те паре још једном, мањ да не осванем...

— Е хуче с друге стране повређена снаја Костина. — Јел то право? Ја без зуба остала, па ми мање досудили него адвокатима. Још онај матори прети. Црној мени...

Председавајући наређује да се сала испразни и прозове за наредни претрес. Човек не сме да се разнежи. Познавао је он добро нашега сељака, никаквом пресудом нису задовољни. Сем да и једној и другој страни досуди суд по сто хиљада, за рецимо неке изванредне заслуге.

*

— Видите, говорио је сутра дан судија Поповић професору Иличићу. — Ја их знам како ди-

шу. Чим се они преко мере заузму за свога клијента, хвале га, — ја видим да је ту нека ујдурма. Стојте галије царске, погрешним сте путем ударили. Туп, па миљеника с оне стране катанца Акад дођу па наруже човека, измисле му сто недела, ја се заузмем за човека, нађемо му што се може више олакшавних околности и пустимо га...

— То значи бити психолог, додаје професор...
Разуме се уз један систем...

Али стари наш судија није ни помишљао, да су адвокати давно ухватили ту његову психологију и користили се њоме годинама... А стално га код Талпаре уверавали Лука Бомбаш и остали, да му се диве као судији. Строг је веле, али праведан. Нека нико и не помишља да му подиђе. Искусан је и психолог велики.

Балкониц

Нису га измениле шестогодишње студије у Паризу. Остао је простодушан и благ. Његова висока појава и снажна рамена чинила су да код жена буде запажен више него што је желео. Доживљаји са њима долазили су увек изненада и он би се после какве авантуре осећао као човек кога захвати вихор, па га остави да трља очи и чисти се од прашине.

Тако се и са њом упознао. Био је на некој фудбалској утакмици где су играли Југословени. Довикивао је и бодрио наше играче. Она је седела поред њега и гледала га радознано. Упитала га да ли је Србин и чудила се како његови земљаци добро играју. Питала га после о његовој земљи и говорила му како се дивила храбрости Србије за време рата. И уопште, Срби су дивни као људи... Доцније није могао да се сети како су после утакмице пошли заједно, нити је могао себи да објасни зашто се осећао обавезан да је отпрати до куће. Успут је дознао да је била до скоро врло богата, али сад живе од скромне ренте која је оцу остала после неких несрећно завршених послова. Говорила је још много о којечему, али он је од свега мало запамтио. Гледао је смеђе тачкице у њеним затворено-плавим очима. Није још видео тако шарене очи и тако чудне. При расстанку замолила га да им ово виђење не буде последње...

У колико су њихови састанци бивали чешћи, у толико је Војину бивало јасније да га је нешто нераздвојно везало с њом. Осећао се као човек који би у сну хтео да утекне некуда и улаже сву снагу, а не може да се крене с места. Нешто из подсвести му говорило да она није жена за њега, али је оно друго било јаче.

Била је изазивачки лепа. И сувише лепа за једно мало место где је мислио да је одведе. Имала је чудну снагу у очима, неодољиво у изразу, дивно тело и јужњачки темперамент. Умела је да буде нежна, необузdana, да му чини све, да му пркоси, да га угуши пољупцима, да седи сатима код њега, или пусти да је цео дан тражи по Паризу. Тада је осећао да не може без ње и да би излудео од бола кад би је изгубио. Можда први пут осетио је колико је безначајно некакво здраво расуђивање пред необузdanом снагом срца...

Венчали су се одмах после његових завршних испита. После неколико дана пошли су за Србију.

У колико је воз дубље залазио кроз словеначке шуме, напуштајући границу, у толико су га све више мучиле слутње и предосећања. Ничег одређеног што би му давало повода да се боји. Нити је било чега што се косило са његовом савешћу. Отворено јој је признао да сем дипломе медицинског факултета нема ничега. Да ће морати да живе у једној малој српској паланци са његовом мајком. Неће ту бити никаквих атракција. Чак ни електричног осветлења. Одмах изнад града наднела се ћутљива планина. Зими се не излази из куће по неколико недеља и све што могу то је да поседе после вечере уз чашу вина. Дружиће се са женом среског начелника, са две три учитељице и са госпођом нашег свештеника која је за време рата била комита. Лети дође у наше место по која трупа путујућих глумаца.... То је све.... А она му је рекла да је то

баш дивно и романтично. Тога нема у Паризу. Њој је већ доста блјеска и вреве по париским дансинзима. Не узбуђују је паркови израчунати у сантиметар, са поткресаном травом и са цвећем које се доноси из стаклених башта. Зар он не зна колико она воли Балкан по коме су у нереду расуте планине, кроз чије се стеновите клисуре провлаче пенушаве реке.... Сем тога она га воли и забрањује му да јој говори више ма о чему....

Затекли су његову мајку крај ватре са плетивом у руци. Поклецнула је старица и заплакала од радости. Не пуштајући рад, загрлила је своје дете гушећи се од среће. Две године га није видела. Сад је он доктор и биће цењен у своме месту. Њен Воја... После се окренула младој жени која је стајала крај врата претрпана пакетима и пружица јој руке. Волеће је стара Милена као своје дете. Опростила је она сину што јој је тек после венчања јавио да узима странкињу. Жао јој је било што по обичајима није тражио благослов од мајке. Али не љути се она на њега, само нека он буде задовољан... Лепа јој је била снаја. Жана се звала. Само се хладна учинила старици и одвећ негована. Није се сагла да пољуби руку свекрви.... Усиљен се учинио Милени њен смешак. Као да је прве кораке у нову кућу без љубави учинила. Али јој не замера. Можда је тако код њих ред... „Привићи ће се“, мисли стара Милена, трчи око њих, спрема, размешта донете ствари, готови вечеру...

Већ после месец дана Жану је обузела усамљеност и сета. Да ли је то била жалост за Паризом и својима, или разочарење због онога што је овде нашла? Или је престала да воли Војина?... Осећала је само да ће овде тешко издржати. Обузимали су је часови неиздржљиве досаде и раздражљивости. Често би дубоко у ноћ остала будна и превртала

се с једне стране на другу. Киша која већ траје недељама, лупа зидног часовника, мирис дуња и јабука поређаних по прозору. Зар ће она остати овде вечито? Да ли ће доћи сунце у ово досадно и жалосно место.

Па ипак она је увиђала да је осорна више него што Војин заслужује... Није могла да се уздржи ни према његовој мајци. Њу је љутило што старица нема никад грубе речи за њу. Кад би Жана викнула, треснула вратима пред њом, или одбила грубо њен позив, — Милена би само сагла главу и сакрила сузе у очима. Никад да се пожали сину. Њему је и онако доста... Жану је доводило до јарости што је Војин тако добар према њој самој. Више би га волела да осети чврсту руку. Чак и да буде груб. Балканци?... Друкчије их је она замишљала. Чинило јој се да је он још мекши од оних типично бедних руских мужева. Тада би је обузела незајажљива жеља да га мучи, да виче и баца ствари око себе ни сама незнајући зашто.

То се дешавало доста често. Војин се и сам чудно како је могао све то да издржи. Тумачио је своју слабост према њој само тиме што ју је волео исто као у првим данима њиховог познанства. Па ипак, баш зато што ју је волео, он јој је рекао да ће му бити тешко, али јој допушта да оде својима. Ради ње. Али је она то примила као увреду и једва је успео да је умири. Више јој није говорио о томе. Али му је тешко и болело га је што је груба према његовој мајци. Колико је пута Војин видео код ње сузе у очима због Жане. Због те Жане којој је она чинила све, коју је скоро служила, не дајући јој да се прихвати рада.

Није то била само љубав детета. Он је своју мајку обожавао. Ценио је њених десет година више од свега... Годинама је она седела нагнута над иглом у руци и довела га до матуре. Доцније кад је са малом стипендијом отишао у Париз, она му

је слала све што је могла, остављајући себи само толико да не умре од глади. Дала је и вид и своју снагу за њега. Она је добра и тиха као блага јесен. Њене сузе пекле су га јаче од усијаног гвожђа. Како то Жана не разуме? Или можда зна да и њу воли па га мучи. Не. Не верује да је толико рђава... Само почиње да сумња да ће се изменити. Увиђао је да је дошло оно чега се бојао. Није она биљка за ову земљу...

Хладна децембарска ноћ. Ветар је ковитлао облаке ситна снега и засипао ретке пролазнике. Варошица се спремала да заноћи. Последњи гости полазе из кафаница и добро загрејани журе кроз ноћ.

Код Милене су вечерали. Стара се као и обично непрестано дизала са стола, доносила јела, нудила их или потстицала ватру. Жана је седела на лакћена на сто, ћутала не прихваћајући се јела. Види Милена да је и Војину тешко, па би некако да унесе веселост међу њих и расположи их. А Жану нервира њено ћететање и досадна јој је тако усиљена ситуација. Одгурнула је грубо и просула шољу с кафом, коју јој је Милена принела. Стегло се грло у старице као да би да задржи јецај у грудима. Али јој воља не могаде да заустави сузе, и оне несметано, једна за другом пођоше низ смежуране образе.....

Све би се свршило на томе, осушиле би се сузе на образима старе Милене, — да у Војина не заигра јабучица, отскочиле слепоочице, и крв јурну у главу. Проломило се у грудима нешто потмуло, као у рањене звери, и он у магновењу издиже Жану обема рукама као дете, и свом лудом и необуздатом снагом баци је кроз затворен прозор на улицу....

Само врисак у ноћи и прасак стакла по леду. Онда један мутан туп поглед кроз разбијена окна. И смех ветра....

Посао Тасе Сутеренског

Прво се уопште није знало од чега живи. Говорио је да је сарадник једног листа, да даје кондиције, па чак и то да је био агент за продају писаћих машина. Али све је то остало неиспитано и нама непознато. Зна се као поуздано само то да су сви његови другови већ завршили студије и дошли до положаја, — лекари, супленти, секретари судова, — а Таса Сутеренски нико и ништа. Прву годину после матуре оставио је да се одмори, друге је набавио табакe и питао како то иде, треће године дошла зла времена па је морао да прода табакe, а после га мрзело да почиње испочетка. Он је као онај Дикенсов Микобер стално веровао у некакав „средтан обрт“, увек ведро расположен, ослобођен свих предрасуда, спреман да узме на зајам у свакој прилици до последње трунке стида, не бирајући жртве. Носио је руску блузу, ишао је средином тротоара, без шешира и поздрављао оне које је познавао са сервис соколе...

Као такав, без нарочитог „шлифа“, чак и без пристојног вечерњег одела, био је лишен виших кругова у коме су његови другови долазили до изражаја. И кад би се десило да се нађе међу њима, он је гледао да се ослободи тих госпођица и господе, одлазио увек некако изненада не поздрављајући се поименце. Довикнуо би овима тако како стоје једно опште, за све важеће „сервис сокови“ и одлазио као да негде жури...

Никад се Тасе Сутеренског није тицало што

ко о њему мисли а поготову ти виши кругови, које да се поштено призна није много марио. Нарочито женски свет из горепоменутих кругова био је за њега досадан до зла бога. Јер од увек је мрзео усиљене разговоре, уводе, приче о лепим очима, лажне комплименте и пољупце у руку. У свему је Таса што каже Ђурђин човек од овога света, готов искључиво за конкретне ситуације без икаквих обавеза дугорочне природе.

Био је необично снажан и имао је добру песницу, али никад да је покаже, чак ни да се наљути. Прелазео је преко увреда које су долазиле од његових другова, јер, прво, сматрао је да је сасвим природно да на свету има и недуховитих људи, који су на несрећу њихове околине шаљиво расположени, и друго, он је од њих кад се лепо израчуна имао више користи но штете. Само једанпут прохтело му се да разлупа нос једном глупаку, који је негде у друштву а на Тасину адресу извалио ово: „Бедно је то да се један млад човек упушта са служавкама“... И тако даље... Јер тај глупак не зна да је он — Таса Сутеренски — волео, да се тако изразимо једну Словенкињу, младу и дрхтаву као јасика, а која је Словенкиња била обична собарица негде где је он одлазио. Или на пример једна Немица, Марија или Елза не сећа се тачно како се звала, девојка за све, опет код једнога од његових другова. Па онда седамнаестогодишња тотика Рези, без ружа и кармина, свежа као горска јагода. Да се сакрију пред њом све оне „моловане“ из горепоменутих кругова. И још многе друге које је волео Таса и које није волео, а које прецветају по сутеренима перући судове или бришући прашину по собама. Трудио се да остане запажено оно што вреди, све то уз један систем освајачки, њему својствен и који увек у-спева.

Због тога се ето наша нека шаљивчина да га

прозове „сутеренски“, а остали прихватили пре-причавајући његове доживљаје и смејали се као човеку који не уме да се држи него се „упушта“ са девојкама из друшвеног реда за класу нижег од његовог...

Само нека они извине. Нема ту никаквог реда ни класа. Има само лепих жена и оних које нису лепе, а где се оне прве проналазе то није важно, нити је он дужан да о томе даје рачуна.

*
* *

Тако је све то ишло док Таса није направио један посао, у свему по закону и у прописаној форми закључен, посао као и сваки други посао: оженио се Таса Сутеренски.

Наишла била неподесна времена, па ниодкуда да падне пара, пресушило на све стране, — па је решио да се лати каквог рада, бар привремено, по могућству интелектуалног. Уосталом, сваки је занат златан, ко ради не боји се глади и друге пословице. Примео се да даје часове гимназисти једне богате удовице, која није правила питање од хонорара и која му се због тога на први поглед допала. А и иначе, кад је већ о њој реч, да кажемо још и то да је била већ неколико година без мужа, да је имала тридесет и шест година и сагоревала од жеље да је неко воли или томе слично...

Приметио је он да га и после радног времена задржи удовица често да попије чај или кафу, и увиђа да то није због латинског језика, али се наиван прави Таса и пушта да се одвије калем до чистине. Једне вечери удари нека луда вејавица и непогода уопште, удовици жао Тасе. „Где ћете, каже му, по овом ветру, останите на вечери, биће ми веома мило. Боже мој“... А Таса се смешка у удобној фотељи, захваљује на љубазности, и док

она отправља сина на спавање, он гледа како се свет-луца кристал у креденцу и мисли како ли се зове зелени ликер, а како онај жути, — или то можда и није ликер него њему до сада неко непознато пиће...

За вечером отворила удовица лудо неко и старо далматинско, па се Таса у милину претворио и чуди се како раније није приметио колико је она пријатна и лепа жена, и пита је шта о томе зна да му каже. Она се на то смеје задовољно и скреће му пажњу да не претерује са комплиментима јер је вели у опасним годинама и не одговара за себе...

Тако су трајале непогоде скоро сваке ноћи, све до пролећа, а крајем априла исте године, госпођа удовица и Таса Сутеренски венчали су се у 11 часова пре подне. Честитања у цркви.

*
* *

Седи Таса у бифеу, одмах онде преко пута „Цара“ и поручује по трећи пут сендвич са језиком и српским сиром комбиновано и криглу црна, а наилазе неколико другова његових, гледају га зачуђено и прилазе несигурно. Нису се видели поодавно, још од кад се Таса вратио са свадбеног пута из Нице. Поздравља се са њима Таса и извињава се што није онако необријан као раније и у оној руској блузи...

— Јест, каже му један од њих, тако звани Милан, чули смо да си се оженио. Постарија нека удовица, шта ли?... Само да ти кажем искрено, говоре да си ти погрешно, да не кажем продао. Јер, видиш Тасо, то неби учинио један човек са осредњим моралом. Али ја ипак мислим да ти ту ниси толико крив. Сковитлала те жена па ниси могао да се извучеш. Наиван си човек, ето то је...

Дође Таси да му каже, да је он, Милан о-

пасна нека будалчина, или занешењак у најбољу руку, да не познаје живот, да је морал ствар релативна. Лук и вода. Али се само смешка доброћудно и прелази великодушно преко тих ситних грађанских пакости. Требаће му тај исти Милан или који од осталих, да га убаци за члана ауто клуба. И још друге комбинације има Таса, ко зна шта носи живот, смртни смо људи... Али Милан се стално за исто ухватио, јер силно воли моралне и карактерне теме, док се остали смешкају и из учтивости скрећу разговор на друго. А Таса на све то поручује за цело друштво, и што је главно каже им унапред да ће све он да плати, да се не снебивају људи...

Глуп је умео да се направи Таса као нико његов и да тако на изглед без икакве везе исприча по нешто. Као ово:

— Био сам пре неки дан на вашару код Маркове Цркве. Уђем вица ради код Американске илузије (циркус човека са буретом). Тамо је један Талијан за пет динара, ко одвојено плати, гутао живу жабу... Потпуно живу господо, на моје очи...

— Па добро, мајкуму, пита их Таса простодушно, зар не бисте ви за савршено обезбеђену будућност и овако лепе паре које сам ја добио, гутали много непријатније ствари него што је онако безначајна животињица?... А они се смешкају на тако глупу причу и питање и на тако настрани поглед на живот и одмахују руком смејући се, као да би да кажу: „Ајде Тасо богати, где би то ми“.... А Таса никако да разуме чега има лепога најзад и у томе, што они имају неки факултет, проведу цео век у прашљивим канцеларијама, живе са две три хиљаде месечно у соби и кујни, цепкају ујутру женама дрва за потпалу, а недељом гурају колица... Ето све о томе мисли Таса и никако да смисли, него зове келнера да плати и ако му се не жури. Дивна је касирка код кнеза. Шеретске неке очи, — дођавола...

Одлазе и остали.

Поздравља се са њима Таса, седа у затворен Крајзлер и добацује им оно старо: „сербус Соколови“... Свира онда оном саобраћајцу код „Коларца“, боји се да не згази каквог лудова, пребацује ручицу у другу и губи се ка Теразијама...

Гледају за њим другови и мисле, а не би то признали за живу главу: „море добар је посао направио Таса Сутеренски“...

СВЕЛИН СИИ

Ова је прича страшна. Крв и нож. Али ја не могу да улепшавам живот, нити имам времена да мењам цео догађај. Нежне београдске девојке, које не подносе смрад сеоских штала нека прескоче ову причу. Али ја морам да је имам. Можда и зато што је то прво што сам написао. Ако ова моја књижица буде залутала у руке каквом критичару од ауторитета, он ће вероватно наћи да је ова прича патетична и театрална. То ме се апсолутно не тиче, — јер, дозволите, да не могу да пустим прву збирку без и једног убиства.

Цео живот прозео је Свеле са два пара опанака и са једним гуњем пуним закрпа. Званично, Свеле није био ни општински пандур. Али је у селу, Јарушицама, вршио дужност и пандура, и црквењака, и школског служитеља.

Нешто доброћудно и глупо тиња му из очију. Испод опуштених бркова, појавило би се при осмеху неколико жутих, искрзаних зуба. Велике, клемпаве уши, стрпљиво су држале масну искрпљену шајкачу, за којом је носио папир за цигаре, мало дувана брижљиво увијеног, и ушивену шкољчицу. Можда против урока. У војску су га примили тек у његовој 31. години, као неборца. То је за њега била рехабилитација, а и за његову жену Видосаву, која је узгред да напоменемо, била можда сувише дурашна и ведрa за Свелу. Он је био убеђен у ис-

креност њених суза при расанку, и са блаженим спокојством напустио је село.

Кад се вратио из војске затекао је све као што је оставио. Неограђену, блатом олепљену кућицу, багрен, лево дрвљаник са грањем, и већ олињалог маторог шарова, који и ако га није познао, није правио од тога питање. Али како се Свеле обрадовао и изненадио кад му је жена показала испод губера дете умотано у безброј пелена, како слатко спава. Четири године Свеле је већ ожењен, али није имао деце. Говорили му да је Видосава млада, Биће, нек се стрпи. „А сад, ето, за час, мислио је Свеле, кад 'оће Бог“.... Јер он није могао ни да помисли да је ту неко трећи имао заслуга....

Једва да му је син проходао, а Видосава се разболе. Није се дуго мучила. Умрла је гледајући брижна у своје дете. Да ли ће отац умети да га сачува....

Жалост за женом прошла је брзо. Сиротиња нема времена да жали. Требало је живети. Свеле је и даље радио по селу, али се није одвајао од сина. Водио га је са собом. Доцније кад је мали одрастао, чак је нешто и помагао оцу. Али су сељаци говорили да не личи на оца. Неповерљиво неко дете, неприступачно.

Једног јутра Свеле није освануо. Није ни боловао. Сахранила га општина. Имао је код ње нека потраживања. Јарушице је изгубио пословођу. Више није било човека, који ће с парчетом сланине и хлеба да оде до Раче и довуче торбе бакалука. Општинском пандуру више није могло да подсмехне: „И мој слуга слугу нађе“... Он ће од сад сам свршавати своје послове. Отпала је могућност да се стане на праг и викне „Еј, Свеле!“, а он дојури од некуд, прихвати се понизно шајкаче и оде с налогом. Нема више ко да причува стадо, ако је чобанин болестан. Не, мора се признати, врло је незгодно. Свеле више нема...

Свелиног сина узео је свештеник јарушички себи. Помагао је чобанима око оваца. Ту је остао неколико година. По цео дан проводио је у шуми, са малом торбом о рамену, у којој је носио сира, комад жуте проје, лука и соли. То му је са кладенцима и јагодама или купинама, чинило храну и плату.

Зашао је у шеснаесту. Преплануо. Тек посутих наусница. Имао је високо чело, бистре, несталне очи. Био је весео али недружељубив, послушан али горд. Кад ујутру заједно са сунцем истера стадо и пусти грло кроз шуму, птице заћуте и унезверено се чуде најезди. Оно неколико сељака што би га чули зором, питали се у неверици: „Није то ваљда Свелин син, — оног нашег Свеле!“... „Јест то је његов Павле, само није на оца. Дрско момче“...

Но доцније, један по један, као по неком обичајном праву, сељаци су почели да траже услуге од њега, не помишљајући да ће он моћи, нити смети да одбије. У почетку он је хтео радо да послуша. Нарочито старије људе. Није видео у томе ничег понижавајућег. Али људи су такви. Првих дана су га молили, доцније захтевали и најзад заповедали. То је увредило младог пастира.

На Аранђеловдан био је вашар код Јарушичке цркве. У порти коло. Павле се наслонио на звонару и посматра шаренило. Како би радо играо до које девојке, — али га је срамота због искрпљених чакшира и опанака. Близу њега група сељака. Издвоји се од њих и приђе Павлу, неки Милић Степановић, још млад чозек и један од најбогатијих људи у селу. Пружио му је новац говорећи: —

— Момче ,тркни до каване и донеси ми дувана...

— Отишао бих, каже Павле, али сам одоцнио за пашу. Морам стоку да истерам.

— Како не можеш пасји сине, викну Милић, иди кад говорим...

— Нећу и не морам, каза му Павле а очи му сенуше.

— Ха нећеш, копиле ни једно, дрекну Милић и диже руку.

Али није стигао да удари. Осетио је под вилицама страховиту песницу и занео се од удара. И док је Павле у трен ока истрчао из порте, згледали се људи као у чуду. „Ама зар ово може да буде. Зар Свелин син, па тако“!...

Убрзо је Павлу било тешко у Јарушицама. Гледали га попреко, као отпадника, као бунтовника, шта ли? Отказао је службу попу јер овај није пристао да му даје ни најмању суму за одело и најнужније потребе.

Напустио је свештено лице и стадо му и нашао сличну службу код Давида Гуче, човека веома богатог, али поштеног и добре нарави.

Често је Павле седећи крај стада мислио зашто је село према њему тако осоро, заиста све с правом траже од њега. Да није он слуга целога села? И згрче му се притом песнице, сузе немоћи навру, хтео би да рикне, да искида све око себе... Колико је пута помишљао да остави село и оде у град. Сигурно би и отишао да га није задржала газдина кћи. Али и то није дуго трајало. После су га одвели из села за свагда...

Кад је Павле ступио код Гуче још истога дана видео је његову кћер Олгу. У целом селу, њу је можда једину од девојака сунце затицало у кревету. Није дао Гуча да му ради по њивама. Плаћао је надничаре. Помагала је мајци око послова код куће. Била је млада, здрава и врло лепа. Лепа чак и за финије укусе, јер није огрубела од пољских радова. Одрасла у изобиљу. Првих дана Павле није смео ни да помисли на њу. Он, убоги слуга. Али доцније она му је била стално пред очима, и ако се трудио да је што мање виђа. Само у колико се он више уклањао, у толико га је Олга више тражила. И код ње се јавило

оно што разбуктава прса, пријатно голица груди и чини да се уздрхти од још непознате сласти. Крв јој је врућа. Младост тражи своје.

Хтео је да крене овце те вечери кући, али је још остао у шуми под брестом, лежао и мислио о њој. Зачуо је лак шум, али се није окренуо. Мислио је да је које од паса. У том је осетио вреле руке на очима. Онда смех и мирис њене косе. Крв му се разјурила по целом телу. То је она. Смејала се.

— Ти заспао, а стока?

— Нисам. Сад сам хтео да пођем.

— Ја била код Иване, па видим спаваш. Дај, реко да га будим... Он је устао. Још су га пекле њене руке по челу. Пришао јој сасвим близу. Ухватио је за мишицу.

— Олга... Онда заћутали. Пламен им лизао образе. Њене груди надимале се узбуркано под танком кошуљом. Није му одагнала руку кад је обухватио око паса. Смејала се кад је почео да је љуби испод грла. Голицали је његови мали бркови. Онда је обамрла, клонула, сва изломљена од његове снаге...

Није било дана да му Олга не дође. Дуго су њихови састанци остали незапажени. Најзад је дошло Гучи до ушију да Олга радо гледа Павла, и он је морао да пресече. Није Гуча то чинио што је Павле слуга. У младости он је био то исто. Радом је стекао све ово. Павле, лично, није био рђав младић, вредан, послушан. Али он је Свелин син. То никако...

Још те јесени Олга је испрошена. Павле није веровао све док му то она није рекла. А кад је видела његово бледо, знојаво чело, а очи раширене и окрвављене, — говорила му.

— Не буди луд. Зар би ја. То је оца мене дао, али ја не идем. Ти не брини. Пред свадбу ћемо утећи ако не хтедне покварити... Павле је веровао, јер му је то било потребно. Излудео би кад би

му је отели. Па ипак.... Олга је почела да га избегава. Онда је отишла у госте код своје сестре у Трnavу. За то време учињене су последње припреме за свадбу. Већ идуће недеље.

Олга је дошла, али није затекла Павла код куће. Отац га је отпустио.

Кад се вратили из цркве сватови, Олга је повела прво коло. Тако је код нас обичај. Павле је стајао крај вајата. Блед. Жиле му на врату отекоше. Кад га је Олга видела стала је. Погледали је зачуђено. Пребледела је. Видела је како јој брзо прилази и како се игра грчевито јабуком од ножа....

Замукло је намах весеље, а њега су везали...

Сад је на робији Свелин син. Другови га се прибојавају и поштују. „Заклао је, веле, ко јагње неверну драгану“...

Незгоде у љубави

У купеу друге класе брзог воза Београд-Сушак, смести се угодно Илија Илић, адвокатски приправник, човек нашега доба, енергичан, спреман са женама, по мало освајач. Како кад. Путује послом са портфељом под пазухом, без ичега осталог. Није ни приметио кад је кренуо воз и захуктао се преко сремских поља, — јер, прошло је десет минута како држи вечерње новине и гледа преко њих младу жену на седишту преко пута, која опет, прелистава неки часопис. У купеу је поред њих и једна старија госпођа, пуна, дремљива. Она је очајно сувишна.

„Како би било дивно, мисли Илија Илић, да ову белу жену удари капља, да ишчезне незнамо куд, или да је скину на првој станици и затворе, јер се појављује као особа досадна, непотребна, нарушава срећу својих ближњих, и уопште сумњива... Онда би ја узео ову лепу, цршпурасту главу преко пута, зналачки и са задовољством би љубио ове замагљене очи и дивно кројена уста... С тим да она не тражи никакве уводе, ни изјаве“.. Овако? Овако ће он да прогласи белу жену за огроман путнички куфер, који нити шта види нити чује, — и да у колико је могуће краће испуни форму коју жене траже: То им је глупо, али то се не тиче Илије Илића.

Извадио је табакеру и запитао: да ли је слободно? Онда га интересује где она путује. Загреб.

— Дозволите госпођице да вам се претставим.

— Ја сам госпођа...

— Тако! То је дивно. Он каже своје име. — Ваш муж, наставља Илић, мора да је веома срећан. Јер, заиста, поред тако дивне жене, све жеље су безначајне. Уопште, све је безначајно. — А шта је ваш муж? Трговац? То је лепо....

Наши вагони су незгодни. Илија Илић нема где да метне ногу. Прислонио је своје колена уз њено. Њој то није непријатно нити од тога прави питање. Напредне идеје....

Водили се онда безначајни разговори. Између осталог:

— Брак, видите, говори Илија Илић, — то је мислена именица. То не постоји. Има само један формалан уговор, записан у црквеним књигама, у циљу, — то су свештеници измислили — да се спрече браколомства. То је смешно. Јер, реците и сами госпођо, шта се преломило код т. зв. браколомства? Апсолутно ништа. Проста заблуда, оптичка обмана, ако хоћете.... (лупи Илија Илић)... Она му у неколико даје за права. Убрзо су постали добри пријатељи. Разумели се у свему. Она говори:

— Ту се потпуно слажем са вама. Млада девојка, шипарица, то вам је, да се тако изразим, лепта слика, која вам не даје ништа. Док једна жена вична, искусна... Разговори се настављају.

Илија Илић гледа у лебелу госпођу са стране. Зар она не уме да заспи, него само овако упорно дрема. Било би zgodно да је човек задави. „Боже, мислио је Илија Илић, колико речи око једне тако једноставне ствари: узети у Загребу собу, мужу рећи да је воз имао закашњење....

— Карте за преглед, молим вас, — каже учтиво кондуктер.

Млада жена се диже да извади карту из мантила, који виси окачен крај прозора. Илић виде да она стоји на једној ноzi. Другом се придржава прстима, јер је краћа за неколико сантиметра, и изокренута у куку. Дођавола. Авантура је сахра-

њена. Он стоји као ударен маљем по глави, са својом картом у руци. Кондуктер је свршио посао, салугира и одлази. Не, нека госпођа извини. Илија Илић мора мало на ваздух. Није му добро, сад ће доћи. Узео је шешир и портфељ. Више га ништа не везује за купе, у коме су остале жене винарског трговца и дебела госпођа, тако добра и недужна, којој је желео највећа зла. Како је презирао себе због свега тога.

* *

Млади адвокатски приправник прешао је чак у трећи вагон, да буде што даље од свега што се догодило. Уосталом ништа се није догодило. Зар је могуће да онако лепа жена буде саката? Он то није знао. Ако је Бог ту нешто удешавао, врло је глупо урадио. Илија Илић није крив.

Изашао је у ходник и стао крај прозора. Била је лепа ноћ. Промицала су поља. Прође у миру по које село: где-где засветлуца. Онда мост, или затутњи кућица чувара пруге.

Неко је стао до прозора, који је одмах до његовога. То је девојчица од највише седамнаест година, витка, већ извајаних облина. Огрнута је шалом од црне свиле са црвеним булкама. Она је плава, нешто ведро и топло зрачи из крупних очију. Ветар јој досађује и гони је да руком забације коврчасту косу... Илија Илић је гледао задивљен и дође му да је помилује, као какво слатко маче, које се игра клупчетом, као златокосог, руменог малишана. Али то не иде. Он би нешто да јој каже. Макар шта.

— Госпођице пређите овде, мање је ветра.

— Bitte? упитала га и управила своје благе очи на њега.

Ово је неко проклетство: она је Немица. Илија Илић не зна ни речи, или боље, учио је у гимназији, не-

мачки. Поред оних најобичнијих, сећао се и речи: **Gabel** (виљушка) и **Pflaume** (шљива), али то овде не може да употреби. Он би да јој говори о којечему, да је задржи ту, поред себе. А то је немогуће. Ето је поред њега, а сваки тренутак ћутања носи је у бесконачност... Она се опет загледала у ноћ. Тај профил!... Илија Илић је изгубио главу.

— **Marie, komm herein**, зове је једна госпођа, вероватно мати. Климнула је главом и рекла нешто што он није разумео.

— **Gute Nacht**, — рекао је несигурно, гледајући и даље у врата купеа, где је она ушла. Био је бесан на себе, на цео свет. Што му није овде професор што му је предавао немачки. Боже мили шта би од њега направио. Зар су оно била предавања? Остао је ту скоро читав сат. Мислио је она ће изаћи. Најзад, човек не сме да буде смешан у сопственим очима. Нити гладан. Отишао је у вагон-ресторан.

*
* *
*

Само је још то требало Илији Илићу: сва су места била заузета. Хтео је да тресне врата и оде у свој купе, али му привуче пажњу огледало на ташни једне даме. На њему је видео лепе зубе и накарминисана уста како се смеју на њега. Онда се поклопац од ташне затворио. Она је испила вермут. Седела је леђима окренута њему. Имала је диван затиљак и сјајну црну косу.

— Да ли је слободно?

— О, молим.

Разговори, лепе речи....

Зашто не би поседели код ње у купеу? пита га она. Сама је, а тако је досадно. Па онда ова ноћ... Кондуктер је примио две-три десетице и затворио браву на њиховим вратима. Врло просто. Измисли-ли људи.

Пробудио се Илија Илић пред свитање. Његова сапутница је отишла. Портфељ је био отворен, његова пословна акта испретурана. Све је било ту, није однела ништа. „Женска радозналост,“ мислио је он. Али мало доцније видео је да је његовог новчаника нестало. Нестало за увек. Са неколико динара код себе, скинуо се тужно Илија Илић на сушачкој станици. Салетели га шофери:

— Кола господине?

Не. Он ужива да иде пешице. По сунцу и пра-
шници.

КОНВЕНЦИОНАЛНОСТИ

Тога дана учинило ми се да је живот веома бедан. То је можда долазило и отуда, што нисам имао новаца, падала је киша, и споречкао сам се са изабраницом свога срца. Но то је већ индискретно. Кад вам се скупи, тако, маса непријатних околности, као оскудица у средству плаћања, досадно је сење после подне и удаљеност испита, што вас гони да не прелиставате табакe, онда вам је свеједно куда ћете и на коју страну. Тако нешто је и мене снашло, и природно је што сам се обрадовао кад ми је дошао један од другова с предлогом да идемо на неки жур. Но успут сам се разладио, јер ми је објаснио да је то прави жур, т.ј. предратна роба, где може да се нађе друштва, чак и млађег друштва, али с теткама или другом родбином. И да би оправдао себе (сигурно је мислио да га презирем што иде на такве журеве) објаснио ми је, да иде само зато, што је његова мама обећала да ће га послати, јер дотични домаћин је био врло добар пријатељ покојног му оца, а он не може да одрекне...

— У осталом, само ћемо реда ради свратити, а после можемо у неки биоскоп, или....

— Можемо, рекох мрзовољно, и дигох јаку од капута, јер су ледене иглице безобзирно завиривале под капут, трчале око ушију и падале по врату, тражећи топло склониште.

Кад сам љут, ја ћутим (каква узвишеност), и ако сам на улици брзо корачам. Мој друг ме је стизао покајнички.

— Слушај, ако ти је баш непријатно, не морамо ићи.

— Напротив, рекох, и још дубље завучем руке у празне цепове. А и куд бих? све сам програме гледао; а можда неће бити досадно. Свеједно.

Кад смо ушли у салон, нисмо се изненадили. Све је било онако како смо очекивали. Не треба се задржавати и говорити о томе како смо се представили; како је свима због тога било мило (неки су то чак рекли), и како нас је млађа кћи домаћинова метнула поред једне симпатичне дундице да је занимамо. Каква слобода, с обзиром на четке! У једном углу биле су две госпође, од којих је једна имала факултет, а друга затупаст нос и пакосне очи, и чија је, изгледа, била и наша дундица, јер јој је бацала погледе пуне опомена и неких знакова, за нас неразумљиве. Њих је занимао, ако њих уопште нешто занима — домаћин, а његова старија кћи, студенткиња, била је у другом крају салона, с колегама. Млађа кћи је служила колачима, а остало време делила нама и своје оцу, који се непрестано позивао на њено памћење и нешто је запиткивао.

Кад је од прилике прошло оно време, које је потребно па да се стекне право праштања и обећања да ћете и идући пут свратити, — ми смо се решили да идемо. Али нас је задржала интересантна дискусија, која је потекла међу студентима, и у којој је један од њих дао одушке свом затреном темпераменту. Да би се утуцало оно мало времена, што је још остало, била се повела дискусија о важнијим питањима. Било је речи о уметности, књижевности, скупоћи и заразним болестима... Сви су мање више узимали учешћа како је ко за што био компетентан. Госпођа с факултетом (десета група) је грмела бранећи Шницлера и немачке романсиере, иако их нико није нападао; г-ђа са затупастим носом говорила је о послератној младежи (омиљена тема предратне старежи), а домаћин се слагао са свима, који су ватрени и дижу глас. Међу студентима се полемисало о учтивости и лепом по-

нашању. Како је до те глупе теме дошло, нисам чуо, јер смо били заузети нашом дамом; али кад је дискусија узела шире размере и кад су се тонови појачали — обратили смо пажњу и слушали.

— Да, све су то господо, конвенционалности... Тако ја називам та чудовишта, неписане норме, које нико није створио, саме се изчауриле, наметнуле овом брљивом свету и владају њиме. То вам је скуп предрасуда, усиљене учтивости и извештаченог поштовања. То вам је изигравање врлина и онде где бисте били срећни да их прекршите; то су усиљени осмеси, отужне фразе, честитање празника њима, за које слабо знате да ли су у животу; лажан стихак руке и „мило ми је“ њојме коме вас представљају, а ни име му нисте чули... То вам је све оно што се ни избројати не може, а укоренило се, влада... Ох, како је глупо и мизерно, седети поред шипарице, која сва трепти од чежње и питати је; „како у школи?“ или: „да се г-ђица не зове Поповићева“, кад вас све то ни мало не интересује и кад би сте јој радије пољубили она ружичаста уста...

— Шта, како.... као љути се госпођа са затупастим носом и гледа у нашу даму.

— Тако лепо, госпођо, говорим јасно — љути се овај што га прекидају и ремеће му ток мисли. — Пријатно је, кажем, пољубити ружичаста уста. Јест, али све је скопчано с компликацијама... Све треба да прође кроз неку форму, да се окрзне о те неписане норме. Треба да прође десет дана, док шетајући се не изјавим малој љубав и док ми она не падне око врата... Није то смешно госпођо (обраћа се њој с факултетом), то је жалосно. У толико жалосније, што је, рецимо, мени 24 године и што је све то и сувише романтично. Уосталом, није реч о томе; говорим уопште. Ја не знам ко је измислио све те кретенизме, нити се зна од када владају... Ви кажете да су све то ситнице? Неће бити, госпођо. Зар је ситница кад се у јулу знојите у

крагни притегнутој машном, кад би вам било пријатније да идете без капута у лакој кошуљи...

— Пардон, каква поређења! Љути се она са затупастим....

— Ма не мислим на вас, објашњава студент и продужава. — Ако пролазите ходником хотелским и застанете крај отшкринутих врата гледајући какву младу жену у неглиже-у а — њен ће вам муж разбити нос, ако је јачи. А ако ту исту жену гледате на плажи још похотније, мужу остаје једино да баца на вас варнице или да постане љубоморан, ако сте „к ствари.“ Да, све су то ситнице, али кад се скупе, човек мора да се згране, кад види чему се све покорава, а не ропће.

— Не налазим да је то тачно, усуђује се старија кћи, — јер у колико је човек културнији...

— Није истина, прекиде је студент. — Култура спутава људе, дух у њима и прави од нас машине. Уосталом то је већ толико пута речено. Зар наши стари нису били здравији, срећнији и свежији од нас, и што је главно мање оковани конвенционалностима? Мислите да међу њима није било кавалера? Још каквих, само не у овој мајмунској форми, већ у складу времена, природно....

— Ви сте, изгледа, расположени да се свађате, као шали се једна од оних госпођа.

— А не. Уосталом, ако вам је непријатна ова дискусија прекинућемо. Ватрени студент се замисли за тренутак.

— Испричаћу вам (да се не бисмо свађали, као што каже госпођа) један доживљај мог друга, или другарице, како вам је згодније.

Још много раније, госпођа с носом послала је своју штићеницу у другу собу, где јој је нашла да прегледа један породични албум, који ју је, верујем, много интересовао. Домаћин је на време послао млађу кћер, да се спреме сендвичи и чај.

— Нагласићу, настави студент, да ћу вам испричати у свима детаљима, онако како сам чуо, јер

кад би који изоставио, прича би била преиначена.

Дакле, ствар је овако текла:

Куцање.

— Напред.

Улази елегантна жена, око 30 година, висока, врло лепа. У руци носи мали кожни кофер — долази с пута. Застаје непоуздано на вратима.

— Пардон, да ли ту станује г. Петровић?

— Да, али није код куће.

— Да нисте ви Ђорђе?

— Јесам.

— О, Жорже, зар ме не познајеш? ја сам

Олга.

— ?

— Олга Симићева, из С. Шта! ниси ме ваљда заборавио!

Тада и овај прилази, пријатно изненађен, и стеже јој прозобле прстиће. Какав пријатан сусрет! Она га вуче себи.

— Оди да те пољубим, та шта се ту....

Сад редом, моли Коментор.

Господин који је дочекао даму, зове се Ђорђе Петровић; у детињству назван Жорж, што му је и остало, јер се прво на то врло љутио, а доцније тако и потписивао. Његово познанство с госпођом, која рече да се зове Олга, датира из времена кад су га непријатељи заробили, а кад је њему било девет година. Његов стриц, код кога је и данас, узео га је себи још врло малог, пошто он (његов стриц) није имао деце, а Жорж је био без родитеља. Тај Жоржев стриц није имао обадве ноге једнаке, те су га због тога Аустријанци оставили да се на миру евакуише из Крушевца у једно оближње село, где је имао кућу, виноград и нешто склоњене хране. Ту је са женом и Жоржом мирно провео време тако зване окупације. У том селу (почињало је са С.) елита се одмах концентрисала: Жоржев стриц

и његова млада жена, жена г. попе, г. учитељ с госпођом и троје деце, председник, ћата и његова вереница, кћи кројача ондашњег.

Разуме се да је организован и подмладак: Жорж, деца г. попе, два дечка г. учитеља, и кћи му Олга, којој је тада било скоро 19 година и која је у недостатку разних забава, пристала да им по некад режира игре, да их организује и да игра улогу судије. Жорж је тада имао густу, кудраву косу и врло велику главу. Неки зли језици почеше да га зову „главоња“, али су његове нешто мање песнице учиниле да им се то не допадне. Олга га је врло волела и није га одвајала од своје браће, код које је по цео дан проводио не сећајући се кад је време ручку. Био се толико навикао на њих и остале другове, да је, кад је после доласка наших морао да се врати у Београд и продужи гимназију — горко и искрено плакао.

Кад је после матуре отишао у С. био је срдачно примљен. Олгина браћа, још гимназисти, гледали су у њему идола. Олга није била тамо. Још прошлог лета била се удала за једног средског лекара и сад живе у Нишу. Немају деце (једина девоља), али се воле (кажу) к'о голуби.

Већ сам напоменуо, да је Жоржева стрина млада жена, годину-две старија од Олге, коју врло воли и коју већ дуже времена, преко писама, зове у Београд у госте. Биле су најбоље пријатељице, за време непријатељске владе у С. На многобројна њена ургања, Олга је дошла да се прође по престоници, види света и чује оперу....

— Шта си то почео да црташ? упита га после пољупца, пошто се била раскомотила и после питања како овај, како онај.

— Моји радови.

— Студираш технику?

— Већ сам при крају.

— Замисли да ми Ана ништа о теби не пише.

Знала сам да си код њих, али те нисам познала. Силно си порастао и раскрупњао се.

— И ти си се пролепшала и поправила.... Је ли, хоћеш ли чаја? Немамо моментано девојку, ал' сад ћу ја...

Пили су чај и ћеретали. Прошло је 11 часова.

— А твоји су, велиш, на балу?

— Да, на дворском балу. Стриц је као народни посланик добио позивницу; а поред ње не би ишао, да стрина не наваљује. Њему је свеједно, вуче је свугде; чак није ни љубоморан, главно му је да се добро наједе. И за чудо силно се угојио, и поред толиких послова...

— Чудновато.

Затим су текли безначајни разговори. Сад је он њу питао, како овај, како онај, колико већ има деце, итд. Најзад је требало спавати. Да напоменем, узгред, да се стан г. нар. посланика, који још није био сазидао кућу, састајао из две собе, предсобља и кујне. У једној су спавали „стари“, у другој Жорж, који је био на муци где ће гошћу.

— Знаш како ћемо? Лези ти тамо са стрином, а ја и стриц ћемо овде.

— Ја не бих да их деранжирам; нашто? Ти лези на диван а ја ћу на кревет, а нека њима собе, јер, нарочито вечерас, биће уморни.

— Знам; али... незгодно је....

— Иди, бога ти, као да се од тебе женирам. И поче да се свлачи.

Жорж се био окренуо на другу страну и прегледао своје радове. Чекао је да се она свуче, па угаси светлост и легне. Мучила га је ова несносна ситуација: ту поред њега свлачи се млада жена, весела и темпераментна, згодна за све операције... Али обзирати према старом пријатељству, другарство с њеном браћом, који су сад већ студенти... Најзад, она је удата жена, старија од њега, а можда и вољу мужа, или би (ако нешто покуша) све испричала

стрицу, а њега презрела и одмах сутрадан отпутова, рекла мужу, да...

— Слушај, прекиде га она, нисам ти ни показала фотографије мог мужа и његових. Ево сад ћу, само да обучем пижаму.... Је ли, и ти сигурно већ имаш какву девојчицу? упита га смејући се.

Он се окрете и заблесну га белина њених груди, које су до пола биле откривене, и преко којих је она стидљиво везивала неку ружичасту трачицу на кошуљи. Он брзо диже очи са њих и свим силама се трудио да је гледа право у очи и да одговара свесно на питања.

— Ја,... не... уосталом, није важно; нека ђачка авантура.

Она опази његову тренутну забуну и лако се насмеја. Кад је обукла пижаму, извади из ташне неколико фотографија и седе поред њега. „То је мој муж, симпатичан је, јел’? То је његова сестра... Ово су му браћа“... Пауза. Он ништа није чуо. Њена близина и парфеме учинили су своје. Кад га је погледала, очи су му биле затворене, слепоочице знојаве. Рукама се био грчевито ухватио за покривач. Имао је челичну вољу и — глупу ситуацију.

— Жорж, шта ти је?

Извинио се несвестицом и глупо насмешио. Она је устала да се очешља. Кад је и то свршила — легла је.

Кад се Жорж напоследку нашао под покривачем, дрхтао је и био је као у некој полу-грозници. Скидао је звезде и све са површине земљине, беснео је као ордан (све у себи — ово су његове речи), називао се је највећим блесаном и трљао вреле слепоочице. Највише га је задржавао, поред оних разлога о којима је већ мислио, и то, што је она према њему имала неко чудно држање. Некако сестрински, рођачки, индиферентна према њему као мушкарцу. Да ли га је сматрала као дечка, шта ли? Мислио је... али му мисли прекиде неко чепркање. То је његов стари познаник, миш, испремао вечеру...

— Жорж, шта је то? Страх ме је.

— Ништа, миш.

— Јао миш? отерај га, како се бојим! Оди, се-ди овде, говорила је уплашено и показала му место крај својих ногу. Он лењиром покуца на оно место одакле се чуо онај мали узурпатор, и, да би је умирио, седе крај ње. Прошло је тако неколико мину-та. Он пође дивану, да легне.

— Жорж, дај ми твоју руку: страх ме је.

И док је држао њену руку, крв му се све брже и брже палила, — он нађе у мраку њене вреле усне и обујми је око паса.

— Жорж, шта ти је, Жорж, Жорж....

После једног сата, Олга се извукла из његовог загрљаја, оставила га да спава, а она прешла у другу собу и закључала за собом врата...

— Закључала за собом врата, понови један од студената, а зашто?

— Па ето тако, господо, зашишта опет онај ватрени студент, — све само конвенционалности и пренемагања.

После чаја убрзо смо се растурили, уз љубазне осмехе домаћина.

Отворене карте

До изнемоглости досадна и безобразна новембарска киша гони нас да дигнемо руке од садашњице и животаримо од успомена. Људи интелектуалци, пуни духа и темперамента, затворени у четири зида са задатком да мисле о ливеном гвожђу.

Седимо тако безнадежни нас деведесет округло и слушамо предавања из пољске фортификације. Пишти савесно наш командир и уверава нас да гвожђа имамо ливеног и кованог, и да се ливено од кованог разликује по томе што не може да се кује, а ковано може да се лије. Уверава нас он а ми у то не сумњамо, нити нас цела та афера о гвожђу интересује. Мислимо како очајно споро пролазе дани, тако да су неки тврдили да нам Бог подваљује и да је ово најдужа година од кад је света. Отуда једно тупо интересовање за војне предмете; гледали смо бесвесно у наставнике мислећи о свему ваг касарне. Жагорило се полугласно, писала писма, препричавали догађаји.

Мени је онда било 22 године, и неће бити нарочито смешно ако признам да сам био заљубљен. А како смо били упућени једни на друге, природно је да смо до танчина поверавали своје најинтимније, исповедајући се без резерве.

Још првих дана кад смо дошли у чету, спријатељио сам се са Јуришићем. Он је пре но што је дошао у војску свршио философију. Био је повучен, мало је говорио. Није био старији по годинама

од мене, али је изгледало као да му је тридесет. Из дана у дан постајали смо све бољи пријатељи, и ја сам убрзо увидео да крије нешто од мене што га тишти. Можда ми не би ни говорио о свему што је преживео да му нису досадиле моје приче о девојци коју сам волео, писма која сам му читао, и тако даље....

— Знаш, рекао ми је једном изненада док сам му се жалио да већ три дана нисам добио од ње писмо, — цела та твоја преписка и тако звана љубав са том малом, све је то обична глупост. И сам беш се доцније осећати нелагодно кад се будеш сећао свега овога, биће ти непријатно као човеку коме се подноси устајало јело, које има непријатан, отужан задах....

— Јер видиш драги мој, — настављао је Јуришић, док сам га ја гледао зачуђено и по мало увређен, — рећи ћу ти једну олињалу истину коју сам прочитао од неког талијанског „моралисте“: „Све су жене покварене, сем наше мајке и жене коју волимо.“ Имао сам врло честе петљавине са женама. Дешавало ми се да ми се у среду клела да ме воли надземаљски, а у четвртак сам добио писмо у коме ми јавља да је отпутовала на неколико месеци у Швајцарску са братом од не знам чега, да ме никад неће заборавити, да ће на мене увек мислити као на најбољег пријатеља.... Оне глуме тако природно да то прелази у уметност. Уносе у своју игру толико префињености, да често и саме изгубе појам о томе да ли глуме или се то збиља догађа. Отуда су им поступци рафинирани, а сузе тако дестилисане, да мислиш: роса невина.... Далекo од тога да тврдим да их нема добрих и непокварених, — али то су абнормални случајеви као што се рађају деца са шест прстију. Оне нам дају оно што људи убрајају у највеће сласти, али са тако лихварским интересом, да тај дуг не скидамо са леђа целог живота.....

Док је ово говорио Јуришић се толико узрујао, скоро наљутио, да је било очигледно да је морао преживети какву историју од које му је остала оваква жучност и рђаво мишљење о женама.

— Видим да ти све ово не годи али ти не замерам јер те разумем. Волео сам и ја можда страшније како се то каже и на глупљи начин него што је са тобом случај...

Застао је. Као да се решавао да каже све. Наставио је.

— Пре две године, можда си читао, било је по новинама речи о мени. Дивне ствари. Читави ступци о покварености послератних младића, о непоквареним девицама које постају жртве раскашних заводника, и друге глупости... Изродио се читав скандал, затворена су ми била врата „бољег света“, дисквалификован за „више кругове“...

И тако, за време тих часова, заклоњени иза леђа оних испред нас, Јуришић ми је полугласно причао једну интимну причу, која је почела весело, а завршила се непријатно. Данас је све то за њега једно лепо искуство и он се како ми рече, више неће упуштати у сличне комбинације...

Студирао је геологију на Београдском Универзитету. Као необично марљив и вредан изабран је за асистента. Био је на петом семестру и дао добар део испита. Спадао је у онај мали број студената који су скоро преко целога дана на Универзитета са табацима под мишком, по семинарима и библиотекама. Све до времена када почиње ова прича био је посвећен искључиво студијама. Доцније је све пошло у страну. Пустео је да иде како иде. Кад би било потребно рекао бих да је био црномањаст, маркантан, правилних црта, врло симпатичан и омиљен код жена. Али како то није важно, нагласићу само да је из породице угледне, честите и врло имућне.

Госпођа Зашилов

7

Радио је савесно једне вечери у својој соби на Универзи и спремао се да заврши рад, кад се нагло и без претходних формалности отворише врата и уђе млада девојка уносећи собом безбрижност и свежину. Окренуо се изненађен и погледао незнанку. Није била нарочито лепа, али је била витка, бујна и свежа. Ушла је и запитала га да ли је он Јуришић.

— Е лепо, рекла је и села пре но што је и понудио, принуђена сам да вас узнемирим. Ви познајете господина К. С. Он ме је упутио на вас да ми дате ово неколико књига са ове цедуље. Можете бити мирни, вратићу чим прочитам, за две три недеље. Уосталом мислим да вам неће бити тешко да ми учините ову малу услугу.

— Како да не, драга госпођице, прибрао се Јуришић, — дозволите да вам придржим капут и да вам се претставим.

— То није потребно. Прво зато што одмах идем, а друго јер вас познајем. Ваш пријатељ ми је говорио о вама. Али како ви о мени не знате ништа, то ћу вам рећи и ако вас можда не интересује, да се зовем Радмила Ванић, студирам књижевност и необично се журим. Зато вас молим да ми дате те књиге ако су код вас, или ми реците кад бих могла да дођем по њих.

Обећао је да ће јој донети за који дан, питао је где се тако жури али она није имала времена да му даје никаква обавештења. Испратио ју је до врата и прихватио пружену ручицу, чудећи се плаховитости ове симпатичне девојке. Учинио му се занимљив начин њеног опхођења, њена живост и отвореност.

Прошло је неколико дана, а Јуришић је већ заборавио симпатичну посету. Радио је као и обично једне по подне у семинару, помажући своје професору на одабирању неких руда и фосила. Пао је сумрак. Окна су била замагљена. Хладна јесења киша. Професор и његов ученик радили

су потпуно предани послу, кад се врата изненада отворише и уђе девојка дрхтећи од зиме, покисла до коже. Јуришић је познао Радмилу и било му је врло непријатно. И њој је било незгодно кад је видела да није сам. Застала је на вратима, затворила их полако и стала крај њих ћутећи. Најзад се Јуришић снашао и претставио је професору рођаку.

Стари је убрзо завршио рад и отишао. На вратима се лако поклонيو Радмили и погледао смешећи се свога ученика, као да је хтео да каже да је прошао све те школе и да су му познате приче о рођацима. Кад је стари отишао Јуришић је почео да се извињава што није набавио све оне књиге, али идући пут сигурно...

— Књиге? ах да, сећам се... Ништа, не узрујавајте се. Овом приликом свратила сам код вас да се склоним од пљуска и да се просушим. Зар не видите да сам скоро сва мокра. Уосталом ва-ша је несрећа што трамвај бр. 7. не ради, а ми студенти не узимамо такси из моралних разлога... Само изгледа ми да вас замарам овим објашњењима и одвајам вас од рада. Наставите ви само.

Учинила му се необично привлачна и занимљива. Имала је савршено тело, груди које изазивају, чврсте и пркосно издигнуте. Нешто сањиво у очима, ломно у покретима и много од онога што гони да се пожели.

Јуришић се први пут нашао са женом, која му се допала и за коју је осећао да је супериорнија од њега, ни сам не знајући зашто. Он је до тада још као гимназиста имао неколико ђачких авантура у којима је после школе причекивао своју девојчицу, а после лутали усамљеним стазама држећи се за руке. По који пољубац при разстанку, да би она сва заморена џтрчала кући, а он чекао док не замакне за угао њене улице и не мане му још који пут руком што је значило до виђења до сутра. Потом би се удаљио срећан, али ипак

достојанствено, као што приличи једном матуранту... Добро. Оно су биле гимназисткиње из Ваљева (он је тамо свршио гимназију) и те ђачке љубави ишле су по једном давно утврђеном реду. Али ово је већ жена, која не тражи само стисак руке и нежна шапутања. Уосталом она ништа не тражи, али Јуришић не зна о чему би с њом да говори и како би држање узео према њој. Јер и ако је већ скоро три године у Београду, — он се врло мало дружио са женским светом, нити је одлазио у друштва, на журеве, матине-а. Универзитет му је односио све то. Ово није био први пут да осети празнину у опхођењу.

Причао јој је о својим студијама, и фосилима, питао је шта она студира и ако му је то већ рекла, да ли је из Београда, кога има од својих, — и пуно још безначајности. Слушала га пажљиво, одговарала на питања, одобравала, — па изненада:

— Знате ли ви да сте необично симпатични. Сем тога ни сама не знам због чега, ви ми се допадате. Али вас молим да то не схватите рђаво. Уосталом ту нема ничег рђавог нити постоји тешкоћа да се схвати. Није ли тако? Ето, допадате ми се. То је све. Јесте ли ме разумели?...

Дане Јуришић се збунио. Јер му се после њених речи учинило да је по среди једна од оних љубави које се јављају на први поглед, које уклањају све препреке и које одбацују сваку форму. Он је бар тако слушао. Једино је тако тумачио њене поступке и начин како је пришла. Почео је збуњено.

— Госпођице Радмила морам да признам да ме је изненадило то што сте ми рекли. Не сама ваша изјава, него обрт наших односа, ако тако може да се каже, узео је сасвим други правац. И ја сматрам да не би било часно кад вам не бих рекао да... ви ми се допадате, али то разуме се није љубав... За овако кратко време... Сем тога ја сам као што видите млад и не волим неке трајне везе

које би одвеле веридби или...Требало је ово да вам кажем, уопште... Зашто доцније... да...

— Доста, смејала се Радмила. Доста г. Јуришићу. Ви сте једно велико дете и у толико ми се више допадате. Сувише сте се захуктали и почели да говорите без везе...

Јуришић је овде поцрвенео. Није већ знао шта ће да ради са овом девојком. Сигурно је смешан. Али он је хтео...

— Не ради се о љубави из осамнаестог века где се уздише под балконом са мандолином или гитаром. То би тек било дивно. Ви ми се допадате као млад и здрав дечко. Разумете ли? И ништа више. Чуди ме да тако тешко схватате, као да сте се родили пре сто година. Почели сте да говорите о томе шта би било часно, о некој вашој љубави, веридби и бог зна о чему. Рећи ћу вам само да сам девојка слободна, девојка модерних схватања. Шта бисте хтели још да вам кажем? Чини ми се да можемо да играмо отвореним картама.

Јуришић се насмејао.

— Отвореним картама, смејала се и Радмила. Ту нема никакве подвале и што је најлепше обоје морамо да добијемо. Зар не?... Јуришић се радовао што се ситуација избистрила. По мало се стидео што је испао онако смешан пред њом. Јер заиста, карактер, част, савест, — то су ствари застареле, звуче театрално и данас се ретко наилазе у животу. Можда је и боље тако...

Ишли су. Ноћ је била хладна и кишна. Али они су били сувише весели и зажарени да би то осетили. Узела га је под руку. Осетио би прикретању њене топле и чврсте груди. „Како је ово све пријатно и просто. Не, ја нисам умео да живим“... мислио је Јуришић.

Вечерали су код „Подриња“. Била је необично расположена и причала му о којечему. Сазнао је да јој је отац адвокат у Лесковцу или тамо негде близу, да има још неколико сестара од којих су

две удате и живе у Београду. Али она сматра брак као робију. Присталица је слободне љубави, дискретне разуме се... Завршили су вечеру брзо, као и обично у таквим приликама и убрзо кренули пут Обилићевог Венца где је Јуришић имао собу.

Прошло је два месеца од њиховог познанства, а њихови односи се нису изменили. Излазили су свуда заједно. Изводио је у позоришта, биоскопе, по баровима. Често су ишли са његовим друговима; сматрали је за другарицу јер се није устручавала да учествује у њиховим седељкама и лумперајима. Али није прелазила пристојности и држала се природно са умешношћу да држи једнолепо одстојање где је то потребно.

Живели су пријатно. Она је умела да буде занимљива. Чувала се свега шта би му било досадно. Он није имао разлога да мења стање које постоји и ствари су текле својим током. Па ипак. Једнога дана му предложи да пређе код њега у стан. И како он то није радо примио, она му изнесе масу противразлога, тако да после неколико дана он попусти, и она му дође у госте. И у многоме имала је право, јер он се убрзо навикао на ту новину. Није било велике разлике. Њему је било незгодно због газдарице а и да не чују његови. Али све се некако удесило. Она је била тако љупка и убедљива. Јуришић је пустио да иде како иде...

Једног дана шетајући се Калемегданом Радомила се одвојила и притрчала једној госпођи с којом се пољубила. Онда се окренула њему и позвала га да их упозна. То је била њена сестра удата за коњичког капетана Јанића, симпатично ружна и благоглагољива. Јуришићу је био непријатан овај сусрет и ако га је она претставила само као колегу, ништа више. Она је то осетила и пребацила му.

— Како си се натмурио! Прави си дивљак. А сестра баш каже да си симпатичан. То је доказ да

те не познаје. Зар не? Нећу да си такав, чујеш ли? Хајде пољуби ме...

Другом приликом, враћајући се са Универзе, замолила га је да сврате само на пет минута код неке њене познанице.

— Биће весело, рекла му је. код њих је увек доста света. Уосталом не морамо остати дуго... Кад су ушли Јуришић се непријатно изненадио. У соби где су их увели била је она Радмилина сестра с којом се упознао на Калемегдану. Затим један стари господин са жутиим ципелама на дугмета и са крагном за две нумере већом но што је било потребно. По свему судећи професор. Онда још једна госпођа са лицем које је увек готово да се искриви у осмех, и за коју је Јуришић закључио да је супруга оног професора, јер му је већ двапут скренула пажњу да подигне ногувицу јер ће му испасти колена, а она га неће више пеглати то нека зна.

Домаћица је, како је Јуришић у току посете сазнао, била друга удата сестра Радмилина. Њен муж је био секретар суда, звао се Ранчић и стално се извињавао пословима кад год је требало да дођу какви гости његове жене, нарочито рођаци. Јуришићу је било врло непријатно у овом кругу. Обе Радмилине сестре заједно са госпођом која се зарекла да професору неће пеглати панталоне посматрале су га некако испитивачки. Старија сестра га упитала да ли је регулисао војну обавезу; млађа, докле је дошао са испитима а супруга г. професора, да ли он то има своју кућу у Ваљеву или седе под кирију?... И друга испитивања, разговори. Све намештено и унапред припремљено. Јуришић није могао дуго да издржи у овом друштву. Он се диже, извињавајући се важним послом. Радмила пође с њим. Враћајући се говорио јој је оштро, чак грубо. Још се није тако наљутио на њу.

— Хтео сам да ти кажем, Радмила, да све ово

не разумем. Пре свега не зам шта ти је требало да ме водиш код „једне познанице“, па да то после испадне твоја сестра. И друга. И неки рођаци. И она испитивања. У толико пре не разумем све ово, јер сам ти рекао да не желим познанство са твојима. На тај начин би се дошло до полузваничних односа, а ја то нећу. Рекох то још у почетку.

Она је била тактична. Пустила га је да реагира. Осећала се кривом.

Али кад су се вратили после вечере, и док је он покушавао да прочита још нешто за испите из својих табака, она му је пришла иза леђа и играјући се прстима по његовој коси, говорила нежно, а глас јој је дрхтао:

— Видиш, мали мој, вечерас сам тужна, јер осећам да постајеш нервозан на мене. Можда сам ти већ досадна? Ти можда не знаш шта би за мене значило да те изгубим. Боље је и да не мислим о томе. Ја те не волим више само као лепог дечка, како сам ти оно рекла. Заволела сам те са манама и врлинама скупа, заволела сам ти душу. Желела сам да те виде моје сестре, али им нисам говорила о нашим односима. Ја за њих још увек станујем тамо негде иза Славије са једном колегиницом и свесрдно изучавам књижевност. Ја сам због тебе прибегла толиким лажима. Изложена сам непријатностима о којима ти нећу говорити. Не тражим ништа. Само да будем уз тебе. Јели да ме нећеш напустити?...

— Нисам ни рекао да ћу те напустити. Али ја нећу да наши односи постану јавна тајна, да за њих дознају наше породице, и да западнем у једну безизлазну ситуацију. Ти видиш да сам и овако занемарио испите. Трбало би да ми оставиш мало више слободна времена... И да се ово не понавља..

— Неће мили. Ти си добар. Ја сам знала да ти не можеш да се љутиш на мене...

Морао је да јој врати пољупце.

Остало је све по старом.

После неколико месеци Јуришићу је било јасно да је дошла једна нова и оправдана бојазан, која се није дала избећи. Осетио је да Радмила значи за њега нешто више него љубазница. То није била љубав која обожава, нити она физичка. Јавила се љубав која долази само у браку или сличним односима. Љубав постала из навике. А он је осећао и то да ће му бити све теже да се одвоји од ње. А мораће. Јер он неће такву жену, нити би је хтела његова мати. Не само такву, он неће још ни једну. Он је млад. Он има пред собом школу, докторат, војску. А иза себе само двадесет година. Решио се да прекине што је могуће обазривије.

Али чим је предузео прве кораке, дошло је оно чега се највише бојао. Радмила није схватила разлог тако просто као он. Те вечери кад јој је рекао да њихови односи постају незгодни она се сложила са њим. Али кад јој је рекао да је најбоље да се разиђу као што су се и нашли, она је добила нервни напад, а он се мучио да је умири.

— Па добро, Радмила, говорио јој кад се све утишало, признаћеш да је чудно твоје држање, чини се као да си заборавила неке ствари.

— Ја признајем, Дане, да сам ти пришла с тим да се разиђемо као што смо се и нашли. — али ми смо сувише истакли наше односе. Нећу да улазим у то ко је крив, само признаћеш да сам у врло непријатном положају... Било би часно да ме извучеш из ове ситуације. Не треба да ти кажем да цео Београд зна за наше односе, али их сматра као односе вереничке, у то буди убеђен. Наш разлаз био би за мене убиство. Ја не бих смела у свет. Моје другарице, које ме виђају с тобом, држе као несумњиво да сам верена. Не можеш да ми пребациш још и то да сам морала да свима објашњавам да нисмо верени, него само љубазници. Чак и моје сестре знају све. Рекле су тати, а он ми пише и грди ме да му ништа не јављам. Крила сам колико се могло. Даље се не може... Ти једини могао

би да ме извучеш из овог положаја. Бар привремено.

— Знам, наивко моја, то је лепа прича, плануо је Јуришић, али с којим правом. Јесам ли ти што обећао? Нисам ли ти још првога дана рекао...

— Признајем, прекинула га је, али би било часно. Кажем ти само привремено. Једна формалност као што је веридба спасла би ме бар за сада. А доцније ми бисмо се разишли као вереници и моја част више не би била у питању. А ти то можеш да учиниш. Јели да хоћеш? Најзад, ти си мушкарац. За тебе раскид веридбе не би значео ништа. Напротив, био би интересантнији. Па чак и да је то жртва, она би била незнатна. Ти не можеш порећи да смо имали пријатних часова...

Заћутала. Почела је да јеца. Све јаче. За то време Јуришић је мислио шта да ради. Ипак му је било жао. Дошао је до закључка да не би било нарочито опасно, чак и кад би се верио.

Веридба је била у Лесковцу код оца Радмилиног. И ако је он хтео да испадне без икакве галаме, она га је молила да јој учини то последње. После ће се вратити у Београд и постепено се разићи.

Било је много света. Сви се радовали. Честитали. Музику довели. Са басом. Играло се, певало, држале здравице. Облетали око Јуришића даљњорођаци, тапшали га по рамену, хвалили, запиткивали, нудили, досађивали. Згадило му се на сва та усхићења, на Радмилин положај, на себе сама и целу ову недуховиту комедију. И како је знао да ће га будући гост и њене сестре задржати у Лесковцу бар неколико дана у гостима, то се обезбедио и замолио још у Београду једног друга да му пошаље телеграм: „Мајка на самрти, долази одмах“. То му је уједно био и доказ да му је мајка болесна, јер разумљиво је да није смео да им каже да његова мајка нема о свему овоме ни појма.

Отпутовао је одмах сутрадан за Београд. Ис-

пратили су га најсрдачније. Пожелели му сретан пут, као и то да га мама оздрави.

— Довиђења, довиђења, махале су Радмилине сестре за њим, док су кола одмичала ка станици.

У Београду, већ за неколико дана Јуришић седио, наставио да ради живље, вратио се Универзи... Почео је слободније да дише. Мислио је да се ипак све лепо завршило...

Међутим једне вечери срео је Радмилину млађу сестру са једном њеном другарицом. Није имао кад да избегне сусрет. Замолиле су га да их води у биоскоп. После их је отпратио кући. При разстанку рекла му је њена сестра.

— Идуће недеље мораш да нас водиш на соаре „Кола сестара“. Доћи ћемо с Радмилом. Те недеље Јуришић је отишао на Топчидерско Брдо на целодан код једног друга. Али су га нашле идуће недеље. Почеле су да долазе чешће. Радмила је променила држање. Тражила је да их изводи у позоришта, на забаве. Мотивисала је да њихов разлаз не сме да буде тако нагао. И она и њене сестре постале су тако неиздржљиве, — да је Јуришић једнога дана оставио све и не јавивши се никоме једноставно утекао у Ваљево својима.

Тек тада је обавестио мајку о свему што се догађало са њим, о његовим односима са Радмилом (у оној форми у којој то може да се каже мајци), о веридби и најзад о разлозима његовог доласка.

Госпођа Јуришић, која је после смрти свога мужа управљала огромним имањем које им је остало, била је необично енергична. Независно од тога што је била наставница, била је интелигентна и обратила је велику пажњу на образовање своје деце. Његова мајка била је честита, необично карактерна и није могла да пређе преко свега што јој је син починио. Кад јој је он рекао да је веридба привидна, која има да спасе част једне студенткиње, — она то није схватила тако просто и

оштро га је корела. Ипак је увиђала да је већи део непромишљености и лакомислености био на страни Радмилиној.

Више од месец дана остао је Јуришић у Ваље-ву. Баш пред свој полазак за Београд, добио је изненадну посету. Дошла је Радмила са оцем.

Примила их г-ђа Јуришић хладно али учтиво. Понудила им собу и задржала их на ручку. Пред ручак Радмила је позвала Јуришића да прошећају.

— Све се ово догађа без моје воље. Да ли верујеш? Ја ту не могу ништа. Ти још не познајеш мог тату. Он је у стању да нас обоје убије, само да не буде осрамоћен... Натерао ме је да дођемо. Хоће, каже, да му ти лично разјасниш зашто си ме напустио. Шта ја ту могу... Она је говорила, плакала, молила га да јој опрости. Он није проговорио ни речи.

Ушли су у трпезарију ћутећи.

По подне г. Ванић, као човек тактичан, замолио је г-ђу Јуришић да говоре озбиљно.

— Видите, госпођо, ја сам адвокат скоро тридесет година у своме месту. Имао сам прилично незгода, борио се са много недаћа, али част моје куће никада није дошла у питање. Ни једног тренутка, госпођо. Сад међутим, чујем да ваш син, а вереник моје кћери, неће да се венча са њом. На тај начин част моје куће и моје кћери дошла би у питање. Јер ви врло добро знате шта значи један раскид веридбе у нашим паланкама. Нарочито ако је девојка остављена без икаквих разлога, као што је овде случај.

— Рећи ћу вам госпођо још и то да необично ценим вашу кућу о којој сам чуо најлепше, — али ипак не видим разлоге због којих би ваш син морао да прави тако незгодне експерименте, као што је овако необјашњив раскид веридбе. Најзад, моја кћи ће завршити студије кад и ваш син, — сем тога она носи око четврт милиона мираза, сума која није нарочито велика, али није ни за одбацивање.

Ово сам нагласио да вам кажем да ми не сматрамо да је ваш син нека нарочита прилика за Радмилу. Са њеном школом и новцем, она се не би горе удала. Али овде се ради о љубави. Ви ћете разумети. Били сте млади. Моја кћи га лудо воли и готова је на највеће глупости. Сем тога, ја сматрам да је она компромитована, — а на вама је да утичете да се све сврши лепо и часно...

Слушала га госпођа Јуришић озбиљна, и постепено увиђала да има право. Рекла је Ванићу да налази да је Радмила више крива, али то не значи да њен син не треба да прими на себе свој део одговорности. Обећала му је да ће говорити са сином и да ће му јавити...

Још исте вечери отпутовао је Ванић са Радмилом.

После неколико дана г-ђа Јуришић му је јавила да венчање могу да одреде крајем идућег месеца. О детаљима ће се договорити.

Много доцније, Дане Јуришић није могао никакво да схвати, зашто је онако хладно примио одлуку своје мајке, као да је био у питању неко трећи. Још мање му је било јасно како је могао да пристане на венчање, па чак и то да лично јури за крштеницу и друга уверења. Затим бриге око осталих предбрачних послова. Објашњавао је то једино на тај начин што има момената када људи оптерећени догађајима не стигну да буду у њима, него пусте беспомоћно да све иде само од себе, несвесно примају утиске и не реагују на њих...

Тако је дошло на неколико дана пред венчање. Али Јуришић још није био начисто с тим да ће он ускоро бити муж, да ће му Радмила бити жена, а све њене сестре и тетке, рођаке. Учињене су све припреме. Погођена свадбена кола. Цвеће. Румарин за сватове. Кум је узео превезе, питајући претходно за боју.

А у суботу по подне, пред сутрашње венчање, Јуришић је последњи дан седео као слободан чо-

век, очекујући кројача са смокингом. Дивно вече после кише. Гледао је како се у вечерњем руменилу растурају облаци. Мислио је како би било дивно тамо негде, бескрајно далеко, наћи неки чардак ни на небу ни на земљи, невидљив за све остале, и... Неко лупа на врата. Јуришић се тргао.

Ушао је Ранчић, зет Радмилин. Њега је Јуришић видео неколико пута, стално ван своје драге тазбине. Радмила му је причала о њему као о чудаку. Јуришићу се чинило да тај човек од нечега спати, и да даје све од себе да изгледа миран и равнодушан.

— Млади Јуришићу, почео је Ранчић после поздрава, без икаква увода, хтео сам да вам кажем да од оних пара нема ништа.

— Којих пара?

— Оних истих, које су мени обећане пре две године.

— Шта хоћете тиме да кажете, питао је Јуришић не разумевајући од свега ни речи.

— Хоћу да кажем, говорио је Ранчић готово нестрпљиво и нервозно, да новац, који вам је уз Радмилу обећан, нећете добити, као што га нисам добио ни ја. А књижица, коју су вам показали гласи на једну банку из Загреба, која је пропала пре неколико година. Ја сам то дознао на неколико месеци по венчању. Ви као да се чудите, настављао је брзо Ранчић као да се бојао да когод не наиђе, — чекајте, рећи ћу вам још нешто. А то је да сам се оженио са истом предисторијом као што је и ваша. Слично је прошао и други зет г. Ванића, коњички капетан Јонић, онако бистар човек на први поглед. Тако ћете проћи и ви као трећи.

— То вам је као што видите породични патент. Савршено сигуран. Практично доказан... Нажалост ми смо се уверили... Ранчић је заћутао. Хтео је да пође. Наставио је.

— Мало је требало, па да не дођем до вас. Људи осећају задовољство да угине цео свет ако

су они пред последњим часовима. Али ви сте ми симпатични и жалим вас што сте тако тихо легли на руду. Ја и Јонић правили смо много већу ларму. Причаћу вам о томе доцније. Кажем вам само да бих се мењао и са ђаволом. Ужасна је то породица, неиздржљива. Још нешто. Ако покушате да се спасавате, не позивајте се на мене. Све ћу порећи. Не бојим се никога, него... уопште... Порећи ћу и готово. Збогом.

Остао је Јуришић запрепашћен, не његовим чудним држањем, већ оним што је чуо. Дакле најобичнија превара, изигравање честољубља, паланачки трикови. Али изванредни трикови. Немогуће је да Радмила не зна ништа о књижици. А он и његова мајка запели по сваку цену да спасу част једне пропале породице... Јуришић се нервозно засмејао. Био је у неком грозничавом расположењу. Можда срећан због откривења нових разлога да умири своју савест, да се ослободи свих обавеза и да их све отера дођавола...

Стрчао је на улицу. Узео прва кола, отишао до кума па онда до старог свата и јавио им да венчања неће бити. Није имао времена да им образложи свој поступак. Само укратко. Јавио је мајци и сестрама. Онда се вратио опрезно у свој стан. Узео најпотребније и одјурио на станицу. Сео је у купе друге класе, навукао завесе и чекао да крене воз и ако није знао нити је питао да ли је то пруга за Загреб, Скопље или Сарајево...

Сутра-дан, када је требало да се обави венчање, Јуришићев телефон звонио је неиздржљиво. Онда су дојурили у његов стан, па код кума, старог свата.

— Отишао је, кажу ови беспомоћно, не знамо где... Шта ми ту можемо... Није нам јавио ништа...

Настала је појмљива узбуна. Нервни напад. Вледило. Клетве. Унезверени сватови. Општа гужва...

Тужили су Јуришића Универзитетском суду.

јер му код редовних нису могли ништа. Искључен је са Београдског Универзитета за свагда. Мотивација: „Осуство сваког морала, авантурист и варалица“...

Разуме се да је ово била сензација за устајалу штампу. Направили од мене пачавру. Тек су моји одговори преко листова унели мало светлости у све оно што се писало. Било ми је отежано што нисам хтео да се позивам на Ранчића. Њему је и онако сувише свега. Ипак сам дао лепа обавештења. Они су имали највише рачуна да се ларма заташка...

— Ето тако сам ти прошао, завршио Јуришић своју причу и заћутао. Онда као да се пренуо. Насмејао се.

— Чекај да ти покажем један исечак из новина. Обична notiца, коју је потписала једна од госпођа из „Друштва за заштиту девојака“. Ту се говори о Јуришићевом случају, и о томе како је то јединствен пример послератних хохштаплера и заводника. Notiца се завршава дирљиво:

„Ето чему су изложене наше кћери и како се игра са њиховом чашћу, са оним што је код њих најсветије“...

Свирао је збор за молитву. Узели смо торбице и сишли на зборно место.

